

І.А. Климишин

ФРАГМЕНТИ-2
«ЗІ СВОГО Й ЧУЖОГО»

Івано-Франківськ
2020

Замість вступу

У 2015 р. автор цих рядків опублікував книжечку «Фрагменти - «зі свого й чужого» - добірку своєрідних плачів-рефлексій на тему «проблеми нашої духовності» (вона є в блозі «Небозвід») . Головним же лейтмотивом у ній було несприйняття мене (передусім колегами-астрономами) як людини, що, маючи певні наукові ступені та звання, «на кожному перехресті повторює одне і те ж: є Творець всіх і всього. І ми, перебуваючи в цьому світі, здаємо певний екзаме́н» Про це, «і про своє взагалі», у «Фрагментах» є багато. «Поцікавтесь»...

Дещо повторюючись, продовжу тут ці розмірковування. Імпульсом же до роботи над цією книжечкою став анекдотичний факт нагородження//не нагородження мене Премією Гамова. Декілька років тому аналогічна комедія була з Премією Вернадського. В обох випадках одне і те ж: «бо їх удостоюються лише «патонівці» - члени і наближені до Національної Академії Наук України».

Ще одним імпульсом до цієї публікації стали незнані раніше слова видатного українського хірурга Миколи **Амосова** (1913 - 2002): «Без віри в Бога неможлива ні мораль, ні яка б то не була ідеологія, чи то соціалізм чи що завгодно. Кожна ідеологія проповідує свою мораль, але це мораль – сурогатна. А носієм вічної моралі, яка повинна забезпечити людству майбутнє, є лише Ісус Христос».

А ще **Френсіса Бекона**: «Лише напівзнання веде до безбожності. Ніхто не заперечує буття Боже, крім тих, кому це вигідне»...

Мушу перепросити Читача: матеріалів на світоглядну тему в ноутбучі у мене – «море». І «перебирав» я їх безліч разів. Але «на гора видаю» здебільшого одне і те ж. Міркування просте. Як ото є безліч молитов, але одна головна - «Отче наш», так і я повторюю ці тексти свідомо: «щоб на довше запам'яталося». Та будуть і доповнення...

Найсердечніша моя подяка Юрію і Тані Кравчукам, Юрію Пунжину і Юрію Манюху, Йосипові Семаку, Іллі і Лесі Стахурським та їх матері Євгенії, Тетяні і Ярославу Матіяшам, Володимирі і Марії Шелестовським, Тарасові Третяку, Ігореві Третяку, а ще Михайлові Шемелі. Окреме і особливе спасибі дружині Катерині, дочкам Оксані й Олі за багаторічну допомогу в моїй роботі...

Ганна Кичук: ЙОМУ ПОСМІХАЮТЬСЯ ЗОРІ

(біографічний нарис про Климишина І.А.: матеріал із журналу «Волинь моя», вип. 10-й, 2019, з доповненням)

(фрагменти наявного в Інтернеті)

Серед ланів у закутку Волині

Недолі та історії на зло

Живе собі одвіку і донині,

Немов дитя заблукане село...

А за селом шляхи сплелися давні

Татарський, слізний, і Козацький, славний,

Чумацький шлях над ними угорі.

І вже одвіку визначив Всевишній:

Ось тут народиться Іван Климишин,

Який сягне ім'ям Господньої зорі.

Так описав місце народження Івана Климишина - 17 січня 1933 р. - село Кутиска Лановецького району Тернопільщини – директор місцевої школи Володимир Довгалюк. Бо й справді його іменем названо малу планету № 3653, що обертається навколо Сонця між Марсом і Юпітером.

У 30-х ще роках, з огляду на часті пожежі в селах, тодішня влада «узаконила» рішення: чи не кожну третю хату переселити на хутори. І це було «реалізовано» у 1942 р. для 23-х селянських сімей. Тож «на відстані 370 метрів від кордону з Галичиною, а 8 км від витоку Збруча» Антон і Ксенія (батьки) спромоглися збудувати стодолу, в західному засторонку якої «розмістили» кухоньку й невелику кімнату, під східним (у «підвалі») – хлів для корови й коня. Посаджені пагінці вишень і грабів з часом ставали все вищими й розкішнішими, даючи захист від вітрів та прохолоду у літню спеку. Так що й тепер цей хутір (2 км від села, а залишився фактично він один, про 8 інших згадують лише купки дерев), є улюбленим місцем праці й літнього відпочинку професора.

Його труднощі, точніше – випробовування, - від 1945-го року. Коли він у серпні, повізши «перший хліб – державі», вночі

добряче змок і промерз, у нього почався плеврит, який (нелікований) згодом «переріс» у кавернозний аж туберкульоз. У 5-му, 6-му і 9-му класах вчився по півроку, в 10-му не був жодного дня. Екзамени на Атестат здав екстерном у СШ № 8 м. Львова і зразу ж (1950 р.) поступив у Львівський університет. З початку другого курсу почав працювати в Астрономічній обсерваторії обчислювачем (на півставки). Після закінчення університету - навчання в аспірантурі (55/58 рр.), але вже з листопада 57-го він водночас є начальником станції спостережень штучних супутників Землі (при ЛьвАО). У 1961 р. в Київському університеті захистив кандидатську дисертацію, у 1971 р. в Московському – докторську.

Певний час працював завідувачем відділу астрофізики АО ЛДУ, упродовж 8 років був в.о. заступника директора АО. Як безпартійного його так і не затвердили на цій посаді, а згодом дали зрозуміти, що в цьому «ідеологічному вузі» він небажаний.

З 1974 р. український астроном Іван Климишин є професором Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Він - дійсний член Наукового товариства імені Тараса Шевченка, член Міжнародної Астрономічної спілки, Заслужений працівник вищої школи України, спеціаліст із космічної газодинаміки, календарних проблем та релігієзнавства.

Особливо він тішиться тим, що, переборюючи розпач 69/70 років («бо знову загострення туберкульозу»), зумів написати (в аерарії туб. санаторію у Ворохті, упродовж 5 + 4 місяців) текст докторської дисертації, затикаючи вуха ватою і поверх пластиліном - бо ж «там співи, там плачі, а ще й надто часто - «латина» (захистив у Московському університеті у вересні 1971 р.). Що не впав тоді – ні в безодню розпачу, ні в чарку горілки («бо ж – вкотре знову виявили бацили»!). Що саме тоді він загартувався й укріпив віру в Творця. Він здався на ласку Божу і, стиснувши зуби, згорбившись над столом, дотепер чорно працює, навіть по 16 чи й 18 годин щодня. Востаннє влітку справді байдикував ... у 1966 р.

Про своє життя, зокрема, про те, як долаючи певні труднощі (як ось, затягну хворобу – кавернозний туберкульоз легень),

зумів сягнути певних вершин, він розповів у трьох публікаціях: «До зір - через терня» (співавтор Ганна Кичук, Терн., 2011 р.), «Іди вперед – або вмирай» (упорядник Ю. Манюх, Ів.-Фр., 2013 р.) та «Фрагменти – «зі свого й чужого» (Ів.-Фр., 2015 р.). Вони є в блозі «Небозвід» учителів Тернопільського району.

Каже: «Дещо таки мусів про себе писати. Хоча би – щоб менше було ось таких анекдотів. Одному журналісту сказав, що завдяки «Феєрії мандрів» уже побував у Швеції та інших країнах Європи (але ж як циклу кінофільмів!), та найкраще почуваю себе у нашому тут парку. А співрозмовник озвучив це так, нібито я скористався фірмою тої ж назви і таки «вже скрізь побував». Хоча насправді в мене закордонного паспорта ніколи не було і я *фізично* нікуди не мандрував».

Я, каже, пройшов через безодню розпачу (три його найкращі друзі померли від навіть легших форм тбц.). І я оце маю й обов'язок сказати: віруймо в Творця! І на цій вірі будуймо «маленький, свій, але міцний фундамент». Зла навколо повно, долаймо чи принаймні уникаймо його! Помножуючи добро...

Він чітко усвідомлював сказане поляком Норвідом: «Не меч, не щит рятують мову, лише безсмертні твори» (з точних наук – на 25 років, а проте!). І каже, може, таки зумів реалізувати сподівання Батькового брата Олексія, вояка УПА, стратотерпця (17 років таборів, гангрена, 16 років без одної ноги, далі 9 - без обох): «Те, чого я не зробив пістолетом, ти маєш робити пером... Відстоювати нашу гідність... Щоб Україна була українською»...

І, як вважає, він зробив, що міг: оригінальних назв книг у нього – 73, з перевиданнями їх 106, із них 14 – російською, одна – англійською, інша – французькою. «Для хлопчини з села, каже, це, напевне, навіть забагато»...

Про якісь там відзнаки чи нагороди професор навіть не хоче вести мову. Хіба що про нагородження орденом «За заслуги III ст.». Каже, як тільки почув, що таке представлення відбулося, зразу написав листа Президенту Л.Кучмі: «Я прийму орден, якщо одночасно отримаю грант на перевидання підручника» (було дано, але усього 1/5 потрібного...).

Але було й таке: Біографічний інститут США чотири рази визнавав І.А.Климишина людиною року (у 1994, 1995, 2000 і 2011-у роках). Цей же Інститут у 2011 р. включив його у список «Видатних мислителів початку ХХІ ст.». До свого ж 80-річчя він отримав грамоту з таким текстом:

«Його Святість Папа Римський Венедикт ХVІ від щирого серця уділяє особливе Апостольське Благословення професору Івану Антоновичу Климишину з нагоди 80-ї річниці від Дня Народження 17 січня 1933/2013 року Божого, бажаючи щедрої Божої Благодаті та Небесних Ласк».

І Господня рука вела й веде його упродовж років, дотепер.

Заключні ж «щодо біографічного» слова професора такі: я ніколи не мав схильності до якогось там заможного життя, пам'ятаючи передусім оте освячене давністю: «Великим гріхом є просити білого хліба, якщо тобі не шкодить чорний». А ще й інше: «Людина починається там, де вона проявляє самообмеження і найвищою мірою виявляє себе в самозреченні».

А ще він пригадує «собі і всім» сказане американцем Генрі Торо: справжні люди слугують Вітчизні своєю совістю.

Ось його слова: «Так, певні здобутки в мене є. Один професор-киянин, з яким я взагалі незнайомий, написав мені, що я створив астрономічний Кобзар. Два інші (доктори наук) сказали, що в справі астрономічного просвітництва в нас я зробив більше, ніж усі українські астрономи разом узяті. Було ще декілька таких же компліментів. Та що з цього? Мене вкрай пригнічують три мої поразки:

1) Я не зумів переконати «громадськість» у тому, що в нас, як це є «у всьому світі», наукові дослідження повинні здійснюватись головним чином у *стінах університетів*. «На цю тему» ще раніше я писав і Горбачову, і в редакції «Известий» та «Огонька», двічі різко виступив у Києві.

2) Ми, і наші діти, маємо право щодень чути нашу хорову пісню! А воно ж, зокрема, якби бодай зрідка в нас звучала «Бандура» Давидовського, то в Одесі не стояв би пам'ятник Катерині II (як «подяка їй за те, що наш край занастила»??). І до жажливого гірко чути аж таке: «у нас тепер нашу хорову

пісню чути у сто разів менше, ніж за Сталіна». А воно ж декілька наших «інженерів людських душ» визнали нашу пісню чудодійним євшан-зіллям, яке здатне зробити духовну революцію в душі кожного українця!!

3) Я так і не зміг переконати «наших інтелектуалів» в тому, що релігійна віра – не зло, а таки добро, яке дає імпульси для гідного життя і творчості. У нас же повсюдно ще панує махровий атеїзм, зокрема – в колах працівників науки й освіти».

Типовим прикладом може бути проблема перевидання його підручника «Астрономія» (1994 р. вкрай малим накладом). За «крамольний» (бо «попівський») заключний абзац було замовчування його книжок (...) Згодом все ж йому вдалося, у співавторстві зі співробітником Одеської АО С.А.Андрієвським, опублікувати чорно-білий, а пізніше і кольоровий його варіант. Значною мірою за власні кошти. Зокрема, на цей другий варіант «зі свого похоронного фонду він узяв 12000 грн», ще 10000 дав ректор Прикарпатського НУ (...) Тепер, наприкінці 2018 р., співавторів уже чотири, і вони, склавшись по 5000 грн, уже роздруковують оновлену «Загальну астрономію» (для бібліотек наших ВНЗ), її ж кольоровий варіант зразу буде виставлено в Інтернет.

Пережив професор і те, як «згряя рецензентів і за ту ж крамолу» без докорів сумління «зарізала» рукопис замовленого (!) йому підручника з астрономії для середньої школи. Згодом він був опублікований у співавторстві з І.П.Крячком (як каже професор, «з деякими промахами, в чому не винен»). І професор каже: «Яким щастям (для моєї психічної рівноваги) було те, що мене в ті часи вже «оцінили та міцно й надовго полюбили у Москві». Там у головному видавництві АН СРСР «Наука» тричі видано «Астрономію наших дней» і також тричі «Календарь и хронологию», двічі – «Релятивистскую астрономію» а ще «Элементарную астрономію», в якій (о диво!) аж на 11 сторінках я виклав проблему релігійного погляду на Світ» (....)

Про конструктивну роль релігії в житті окремої людини і людських спільнот за останні два десятиліття сказано багато. Конкретно ми в Україні «на власній шкірі» переконалися у

великій правді хоча б ось цих слів грека Платона: «Незнання Бога є для держави найбільшим лихом...», француза Вольтера: «Атеїзм є дуже небезпечним чудовиськом в руках тих, хто управляє...» і єврея Айнштайна: «Людство без релігії перебувало б у варварському стані свого розвитку»..

Так, каже професор, ми покликані до життя саме в такий світ, де нікому не обіцяно безсмертя в наявній у нас «тілесній оболонці». Де нікому не обіцяно «залізне» здоров'я без легких недомогань чи важких хвороб. Де кожній людині «вділено» лише певний проміжок життя, який вона ще й, по своїй глупоті, може скоротити, отруюючи себе то алкоголем, то якимись наркотиками. А ще – може зробити його нецікавим для себе й для інших, ганяючись за нікчемними міражами й порушуючи загальноприйняті норми співжиття.

І тут доречно навести цитату з «Майн кампф» Гітлера: «Для них, для слов'ян жодної гігієни, жодних щеплень, лише горілка і тютюн». Невже він знав, що цього досить щоб змести з лица землі ненависне йому плем'я... без газових камер? Тож, наливаючи горілку в чарку, запитуймо себе, а наскільки то цим виконуємо план Гітлера!

Загалом же, каже професор, нам належить щодня, повсякчас розмірковувати так: Творець вивів на арену світової історії плем'я українців. І Він, безперечно, очікує від цього племені, щоб воно зіграло на світовій сцені свою певну роль. Зокрема, щоб воно зробило якийсь внесок у скарбницю вселюдської культури, щоб збагатило її чимсь своїм, неповторним, на що лише воно отримало певний талант і своєрідне покликання. І можемо узагальнити: кожне сприяння якраз такому розвитку народу (нації як об'єднаної спільною традицією і культурою групи людей) – це спів дія з Творцем у реалізації Його задуму. І навпаки, – намагання обмежити духовний (і фізичний) розвиток народу (нації) є важким гріхом супроти Творця.

Детальніша інформація про освітню та загалом про суспільно-громадську діяльність проф. І.А.Климишина є в Довіднику «Хто є хто в Україні» (К., 2007, с. 426).

Додаток: Лист від проф. І. Климишина:

Дорога Ганно Марківно!

Щиро дякую Вам за Вашу багаторічну увагу до моєї, мабуть, не надто скромної персони, зокрема - за матеріал Ваш у збірнику «Волинь моя». Тепер же – за Ваше бажання розмістити його у блозі «Небозвід»..

Писати - мусив. Бо таким, як Ви згадали, був «наказ» стрийка Олекси: «Те, чого я не зробив пістолетом, ти маєш робити пером: щоб Україна була українською...».

І ... (що ж тут приховувати) «неабияких імпульсів» для отої «роботи пером» мені додавала багаторічна «співдружність» із бацилами Коха, які міцно вгніздилися під лівою ключицею (у дірці 3x4 см) та час від часу «нагадували про себе»... Адже бували - іноді переляк, іноді навіть розпач... І «найефективніше» це вдавалося втамовувати роботою. Надсадною, іноді аж до одуріння. Бо ж «кожного року наприкінці серпня я виводив себе на грань нервового і психічного краху». Але, як бачите, це лише укріпляло мене!! Бо ж пережив свого Батька вже на п'ять років!

Від отого «тбц» померли три мої найкращі шкільні товариші - Василь Швалінський, Степан Левандовський і Степан Хом'як. Я був щасливим дізнатися, що мою книжку «Элементарная астрономия», данину їх світлій пам'яті, видавництво АН СРСР «Наука» опублікувало у 1991 р., в час майже цілковитого розвалу видавничої справи. Радість була подвійною, бо в ній, у той час «тоталітарного безбожництва», був підрозділ «О верующих ученых» (його відтворено у брошурі «Знання і віра» - 2009 р.).

Певна рефлексія на цей матеріал є і в брошурі «Костиль для душі – чи відблиск неба?» (співавтор О.І. Климишин). Тут, може, доречно буде навести ці рядки: «В середині ХХ ст. вже було очевидним: серед сотні тих, кому вдалося істотно наблизитись до розуміння важливих таємниць Світобудови, було двоє – Макс Планк (1858 – 1947) і Альберт Айнштайн (1879 – 1955). Але, як учені віруючі, вони «сподобилися аж такої оцінки тоді - в нас», конкретно – в 1952 р. у книжці академіка-харків'янина М.П.Барабашова (1894 – 1971) «Борьба с

идеализмом...»: «Религиозные бредни разбиты наукой. Но... современные мракобесы.. недалеко ушли от врагов науки эпохи средневековья». Конкретно Айнштейн «договаривается до такой нелепости, что наука требует существования религии и только вместе с нею должна дать ответ на все вопросы строения Вселенной. Убогие и жалкие бредни.

Недалеко от Эйнштейна ушел .. и Макс Планк. В своей статье «Наука и вера» он говорит: «Вера и наука прекрасно могут жить вместе, и невозможна никакая наука без веры.. Нам нужна вера, мы ее ищем, нам нужно нечто спокойное, что поддерживало бы нас в этом разнообразном хаосе повседневной жизни, нечто такое, на что мы могли бы опереться».

Вот типичный бред поповствующего физика, запутавшегося в противоречиях, не понимающего основ науки или не желающего знать, что вера исключает науку»..

У 1989/91 рр. «валилася Берлінська стіна» і, зокрема, позбавлено фінансування видавництв на публікацію книг. Конкретно – в-во «Наука» РАН спромоглося у 1991 р. з астрономії видати усього три книжки (навіть підручник для унівтів П. Бакуліна і ін.. не вдалося!). Але... з тих трьох – пішла «Элементарная астрономия» Климишина (!!). Далеко на зразу зрозумів, «чому так?». Згодом усвідомив: мабуть, тому, що в ній, у «Вместо заключения» після згадки про ці пасажі Барабашова було моє: **«Не торопись осуждать, читатель! Ведь мы не знаем, не вставила ли эти хлесткие фразы в книгу чья-то другая рука. А кроме того, этим автором, родись мы несколькими десятилетиями раньше, мог быть едва ли не каждый из нас. Такими страшными были те времена!»**

Думаю, цим я, «ще в той гарячий, вдосталь атеїстичний, час», від імені усієї громади астрономів, зумів віддзеркалити і тодішню ситуацію, і можливості кожного... Досить згадати, що директора Пулковської Обсерваторії Б.П.Герасимовича (1889 – 1937) було розстріляно, як і директора Астрономічного Інституту Б.В. Нумерова (1891 – 1941), а загалом близько десяти провідних тоді вчених зі славного міста на Неві... Річ ясна – «за ніщо», хіба що квартира того чи іншого сподобалася якомусь

«оперу»! І як не згадати трагедію геніального конструктора ракет С.П.Корольова (1907–1966) - зламано йому енкаведистами щелепу, що призвело згодом до його передчасної смерті».

Згадану книжку я писав фактично *на замовлення* академіка В.В.Соболева – Голови Ради з підготовки астрономічних кадрів при АН СРСР (я був у ній його заступником). І він зразу повідомив мене, що вона, «как и все предыдущие», йому дуже сподобалася. Якби так у нас!

Одного року, від січня до грудня в сім українських видавництв я переслав 10 заявок на різні книги (чотири – у співавторстві) – жодна не була прийнята!! Ну, минулося...

«З подачі В.В. Соболева» я був головою Комісії з астрономічної термінології. І ... «у себе» зміг, зокрема, усталити такі назви сузір'їв: Близнята, Кентавр, Козоріг та Одноріг (замість Близнюки, Центавр, Козерог, Єдинорог), а ще поняття *пряме піднесення* замість *пряме сходження*.

Тоді ж була запланована 7-томна «Історія астрономії в СРСР». Головним редактором призначено було акад. О.О. Михайлова (після його смерті - акад. В.А.Амбарцумяна), його заступником і відповідальним редактором 1-го і 2-го томів – мене. Важко було працювати зі співавторами, яких «первісно» було... 53. І ще важче побачити, що невдовзі прізвища 12-ти з них уже були в рамках...

Завдяки ентузіазму І.Д.Зосимович – відповід. секретаря видання - все ж вдалося побачити роздрукований здвоєний (1-й +2-й) том - «Очерки истории отечественной астрономии. С древнейших времен до начала XX в.» (К., 1992, 512 стор.).

Вкрай важкою для мене була робота над задуманою А.О.Корсунь «Астрономічною енциклопедією». Усіх ентузіастів було 15, дехто писав абияк. Рукопис – близько 1100 сторінок. Вичитав, виправив (один раз - втративши на 20 хв притомність), вислав у Київ. Але ... «видавати будуть у Львові».. І я отримую для редагування первісний текст. Виправляю заново («знову упав, на примерзлу землю»). Статті (а їх – близько 3000) анонімні, встановити, хто «жартував», не

зміг. Головним було: «Астрономічний енциклопедичний словник» (2003, 548 с.) є. Є! Завдяки (!!!) доц. Рикалюку Р.Є. і проф. Вакарчуку І.О. (1947 – 2020), тоді - ректору ЛНУ...

Я був щасливим, отримавши від нього книгу «Теорія зоряних спектрів» з написом: «Вш. проф. Климишину І.А. з почуттям вдячності за Вашу подвижницьку наукову та просвітницьку діяльність, яка є яскравим прикладом для Ваших друзів і колег, з побажаннями Добра і з правдивою Пошаною. 30.12.002»...

Міг би похвалитися: «заблокував» було програму «Західного Наук. Центру» Академії Наук з осушування боліт і вирівнювання русел рік. «Поборовся» також (здається, успішно) проти будівництва в Калуші ще одного хімічного заводу...

Ну, а мої «плачі сироти казанської» ще в 1990 р., що «Україну чекає зневоднення і тому вже негайно треба продумувати програму протистояння цьому лиху», дехто, мабуть, пригадує... Бо це лихо стає все очевиднішим. Хоча... коли я було лист такого змісту переслав у Раду міністрів, якийсь авторитетний учений рецензент відписав їм: «Мало що хоче Климишин, може, він захоче, щоб Україна мала свій супутник»!

Свою «релігійну позицію» я «конкретизував» наприкінці 1989 р., коли на перепохованні замордованих (зокрема, у Дем'яновому Лазу) почув оті жахаючі спогади: «в кутку камери стояло відро, заповнене вирваними людськими очима, відірваними вухами, там – страхотливо замордована жінка». Тож - бути якимсь «невизначено скритним» – значить бути заодно з такими жажливими злочинцями, огидними потворами!!

Десь тоді ж у підвалі недалекого будинку повісився хлопчина. Та ще й звучала інформація: в українській (тодішній) армії щороку вбивають 300 юнаків і ще 200 кінчають життя самогубством! І я подумав: а може, цього б не було, якби їм хтось та якимось нагадував про Заповіді Божі?... І взявся писати книжечку «Наука і релігія», згодом – «Вчені знаходять Бога»...

При цьому нагадуючи оте від, зокрема, апостола Якова (Послання. 2:17): «... віра, коли діл не має, - мертва...». Адже (повторює) глибинна суть християнства - у словах св. Василя

Великого: «Людина – це звір, якому звелено підійматися до неба». Тобто – зростати духовно, долаючи усілякі перешкоди, спокуси (як ось, для викладача, та й повсюдно, - хабарі). «Але ж це таке важке, таке непосильне!»... І тут на допомогу їй, людині, приходять Христос зі словами: «Так, ти згрішив (згрішила) слабка людина. Але не впадай у розпач! Твій гріх Я взяв на Себе. Ти ж, покаючись, продовжуй рухатися - підійматися вгору! До неба»!! (...)»

А вся моя «життєва мудрість» в кількох словах така: «себе жаліти не треба», свого ж ближнього принагідно запитувати: «Чим тобі допомогти?»

.... У середу 8.04. о 5-й год. 35 хв. був момент весняної повні. Після неї, у четвер 9.04. - єврейська, в неділю 12.04. римо - католицька Пасха (у цілковитій відповідності з постановою Нікейського собору 325 року!!!). Але для православних – це Вербна неділя, а Пасха була 19.04. Ця чудасія від того, що «православні не дивляться на небо», а в таблицю дат повней, складену чи не 1000 років тому!! І астрономія як наука, зокрема, і про реальні зміни фаз Місяця, їм наче й непотрібна. Їм милий 532-річний цикл, після якого і фази Місяця (не реальні, а табличні!!), і дні тижня, і дати Пасхи повторюються від року до року «в ніби аж канонічному юліанському календарі». Хто їх переконає в тому, що цей цикл «вже давно струхлявів»?!! ...

І таке: ми бачили/слухали літургію нашої Вербної неділі і зразу ж з Риму Великодню католицьку. Багатьох аж вразила скромність одягу Папи при величі самого храму. А воно ж збір грошей на цей собор ... «породив Лютера». Парадокси?... «І на це нема ради?» Чи все ж ??...

Здоров'я і щастя Вам, дорога Ганно Марківно!

Щиро Ваш

І. Климишин

29.04.2020.

* * *

«А диви: і до медалі дожив...»

Болячок у мене, «від голови до п'ят», чимало, «завжди було чим похвалитися». Найгіршим було те, що проїхавши у вагоні (у Києві доводилося опонентом бувати, в Одесі 5 років був членом Ради із захисту дисертацій, а це – 12 «мандрівок»), по три чи й більше тижні мав надривний кашель, по декілька днів – з температурою понад 39° - «бо просквозило». А ще - у шлунку виявляли то одну, то дві виразки, а це – лютий біль... Тому й намагався я їздити якомога рідше (крім тут згаданого). Тому і не дивно, що деякі «вкрай важливі проблеми моєї кар'єри» обговорювались/вирішувалися «телефонно».

Як ось, Львів'яни було задумали подати мою кандидатуру на член-кора Національної Академії наук. Я «слізно» переконував: не гайте часу, все одно мені це не світить! Змусили заповнити листок обліку кадрів, все інше оформили самі і один із колег (Петро Олійник) відвіз до Києва. Невдовзі мені дзвонять з ГАО НАНУ та запрошують взяти участь у «круглому столі». Кажу – почекайте, днями я буду в Києві, щоб виступити на секції в НАНУ. І – чую відповідь: «а секція вже засідала в минулу п'ятницю». Я не заплакав, а розреготався. Як може сприймати мене НАНУ, якщо я такий малограмотний, що аж у Бога вірую... «У нього ж (тобто в мене), за визначенням одного із заступників Патона, корозія свідомості» (шизофренія?).

Ця «любов» - взаємна. У мене – відтоді як почув: як тільки завалилася Берлінська стіна, науково-дослідні інститути «в країнах соц. табору» переведено з академій нашого типу в системи освіти (в соответствии с традицией, существующей на Западе). А в нас як?? А про «наше» сказав було М.Горбачов, що кадрів вищої кваліфікації в нас у вузах і в наукових закладах «фіфті-фіфті», але ті перші дають усього 18% наукової продукції... І я свої протести пересилав і в «Огоньок», і в «Известия»: «Та ж як можна таке говорити, та ж ми, працівники вузів, готуємо кадри завтрашнього дня! І це – робота вкрай важка: на підготовку лекції іноді доводиться витратити до 10 годин»!!

Певний результат був, але *не надовго*. Я абсолютно не вірив у те, що може відбутися безболісне «переселення» когось там (зокрема синів-дочок і внучок високого начальства) із системи академій до вузів, де таки треба добряче мордуватися! Бо ж тут аудиторних годин 660 – 720 на рік («за плотом» же 96, десь 120).

Так воно й сталося. Через півтора року я почув: «а наказ № 510 уже не діє...». А потім, на переломі 80-х/90-х було й таке: «і 1000 годин аудиторного навантаження норма, і 1200 норма». Та ще й невдовзі упродовж 2-х чи 3-х років бувало в останньому кварталі: «аванс є, зарплати в цілому нема». Держава наче й підштовхувала: хочеш із родиною вижити – бери хабарі! Ну, мій Батько з колгоспу й кілограма не вкрав, і я за рахунок студента-аспіранта й горнятка кави не випив. «Такими ми були!»

Повторюсь. ситуація «освіта-наука» в нас вкрай нікчемна – дотепер!! Бо є «кріпаки» - освітяни, які мають годинне навантаження бл. 700 год. аудиторних/рік, і є «привілейовані вчені з Академії» (невідомо лише, де їх Нобелівські премії?! Чи хоча б книжки типу «Фізика на грані тисячоліть»).

Була й така в мене ситуація. Наш головний астроном Я.Яцків повідомив мене, що «мене збираються нагородити Премією НАН ім. Барабашова». Я відмовився (про це є в матеріалі Г.Кичук). «Премією войовничого безбожника»? «Вибачте»...

Цікавіше інше. У Києві було створено «Фонд інтелектуальної співпраці «Україна – XXI століття». Я отримав повідомлення, що мене включено в цю громадську організацію, «яка поставила за мету об'єднання інтелектуальних сил суспільства задля кращого майбутнього незалежної України» .

Невдовзі я отримав і гарно оформлену книжку тої ж назви (вид. К., 2004 р.) . Серед іншого там була інформація про лауреатів Премії ім. В.Вернадського, яку цей фонд присуджує. У 2001-му їх було 17, у 2002 і 2003-му роках – по 9. Загалом - 35. Підпис на дипломах - Б.Губського, як Голови Ради Фонду. І, річ ясна, першим із нагороджених (у 2001-му році) був академік, Президент НАНУ Борис Патон.

Десь у вересні 2003-го мені подзвонили з Києва, що мене включено у список на отримання цієї Премії. Водночас почув,

що це вже премія НАН. І я зразу сказав, що не хочу її. Це також написав Я.Яцків. І він «відобразив» оте в книжці «Хроніки апексного десятиліття» (с. 127), мовляв, «...повідомили, що акад. Патон власноручно викреслив моє прізвище. То хочу сказати, що я тішуся саме тим, що сталося так, як я бажав, про що й писав Тобі 27.XI..».

Відомо, чому я так себе вів. Бо, як зазначено вище, про знущання над педагогами я писав не лише М.Горбачову...

«Спас свою душу» щодо цього Я.Яцків тим, що в кн. «Хроніки апексного десятиліття» написав (с. 248): «Щороку на всю науку витрачають приблизно два мільярди гривень. Із них більш ніж половина припадає на Національну академію наук. Міносвіти хоч і вважають центральним органом виконавчої влади у сфері науки, має тільки 10% на фінансування власне науки...». Бо є ще Академії педнаук, меднаук і ще три (?) «галузеві». Я обчислив: мені і колегам з ВНЗ – з того «фінансування» – на кожного була би пачка паперу/рік.

Для мене «визначальним» був мій виступ на зборі в Києві (1993 р.?) «До нової України шляхом реформ». При двох заступниках Міністрів (освіти і медицини), у переповненому залі, після недолугої репліки одного з них «это мелочи» я встав і сказав: «Ви нас убиваєте, як учених, бо *коли* ми маємо час на науку? Ви нас убиваєте як творчих педагогів, бо *коли* маємо час на продумування матеріалів лекцій чи уроків? Ви нас убиваєте фізично, бо ці до тисячі годин/рік є убивчими! І якщо це, по вашому, мелочі, то мені тут нічого робити». Встав і вийшов із залу.

Очевидно, після того, як я висміяв премію Барабашова (є в матеріалі Г.Кичук), Президія НАН, вирішила замінити її Премією ім. Гамова. І – черговий для мене анекдот. На початку липня 2020 р. – дзвінок від директора Одеської АО (співавтор підручника з астрономії) проф. С.Андрієвського: «вирішено нагородити вас Премією Гамова». Я засміявся: «Добре, що не Барабашова». Через три тижні він же повідомляє: «Ой, це премія лише для працівників НАН. Вам дадуть медаль Гамова».

Я знову засміявся: «Та аби вона не сягала від пупця до бороди»... І десь в середині серпня її було мені вислано...

Що там медаль! Було, почувши, що вже переслали в Київ представлення на орден «За заслуги», я навздогін – листа Президенту Кучмі: «Я прийму орден, якщо отримаю гроші на перевидання підручника для ВНЗ». Був маленький шум. А грошей отримав 1/5 потрібного для видання. Решту ми доклали зі своїх кишень. «Бо українська дитина повинна мати підручник своєю мовою». Хіба може бути інакше?....

* *

Два роки тому я сказав прилюдно таке: я дуже щасливий, що захворів туберкульозом. Надивившись на всілякі каліцтва та наслухавшись «усякого», я зрозумів, що головне у цьому світі – зберегти свою душу, якомога менше її заплямувати. І при цьому з гумором найчастіше згадую ті давні зустрічі з «куратором від КГБ». Передусім – перед захистом кандидатської. Я сидів перед ним, річ ясна, далеко не перший. І він, напевне, думав: ось ще один слизняк, буде шморгати носом і проливати сльози, бо ж так хоче зберегти свою кар'єру... А побачив, що я з легкістю попрощаюся з тою «світлою перспективою стати вченим», бо хочу повернутися у свій колгосп. І що б хто не думав – це була абсолютна правда! Бо ж ця хвороба наче поклала на мені тавро приреченості (адже було: а щоб він був здох раніше, ніж зайшов до моєї хати...). І я це завжди пам'ятав...

Так, окремі моменти життя в мене бували нелегкими. Але я щасливий тим, що усе пережив і то працюючи «надсадно», не жаліючи себе. Головне – обійшлося без каліцтва, на яке вдосталь надивився у Тернопільській обласній туб лікарні. Як і за Москвою «на платформі Яуза», де бачив таке ж, але в рази більшого масштабу - нещастя та поламаних доль...

... Московські академіки Я.Б.Зельдович та Е.Мустель колись переконали мене в тому, що я - майстер вкладати слова в речення так, щоб при читанні тексту не заплітався язик! А для цього доводилося деякі речення чи й сторінки переробляти по багато (по десять і більше) разів!! Бо має бути написано так, щоб той, хто це вже знає, не ображався, а хто не знає – зрозумів «що

й до чого». Щоб була ритміка, щоб певне слово не повторювалося надто часто. Тому й написав мені якось Володимир Плачинда: «Ваші тексти можна на ноти вкладати». І з мене такої похвали досить...

Коли ескулапи жартують

Звучатиме, може, смішно, але чи не змалку в мене виробилося таке «самоусвідомлення»: є я і є машина, тобто моє тіло, яким я здатний керувати. Тож якщо мене іноді навіть залякували якоюсь хворобою, то я передусім брав у руки певний довідник і лише після цього йшов на розмову до лікаря...

Анекдотів же про ескулапів маю декілька.

Перший із 45-го, коли то повіз «перший хліб державі» (півмішка, але мусиш!!), вдень - страшна жара, черги з трьох боків. Заснув на возі, посипав град, дощ – промерз і «почалося»! Аж до плачу: «якби Батько швидше вернувся з армії, то повіз би до лікарні». Вернувся і повіз (на початку жовтня), лікар сказав: це скарлатина, треба бути тут 42 доби. В будинку дві кімнати, у першій, прохідній я і ще старший хлопець, у другій дві жінки з дітьми, в яких дифтерит. Ніякого лікування, на третю ніч утікаю додому, приходять за мною медсестра (а це за майже 10 км), плаче: не повернуся – її звільнять з роботи. Довелося відбути строк, хоча тої хвороби в мене не було, і ліків жодних...

Згодом, це вже 1956-й, закінчую 1-й рік аспірантури, маю «педпрактику» - лекції з астрономії. В суботу 1 вересня прочитав одну пару, перед тим міцно посварившись з деканом: кажуть - маю їхати з групою на Кіровоградщину на збирання помідорів. А в мене, який уже рік на «тубобліку», майже щоденні кровотечі з носа! Кажу: я почуваю себе паршиво, їхати не можу! «То принеси довідку з диспансера». Пішов. Аналізи всі «в нормі» (а мокроту ще не подивилися?). «Не хочеш їхати? То прощайся з аспірантурою». Не встиг добратися додому, як з деканату дзвонять: «є припис тебе не допускати ні до студентів, ні в бібліотеку, бо в тебе бацили!»...

У 58-му в березні температуру, пройшло. Десь у липні – знову, лікарка дає листок непрацездатності з попереднім

діагнозом «спалах тбц?», а закриває «грип». Через кілька днів – знову температура, кажу лікарці (після «скопії»): «у мене, мабуть, спалах тбц». Відповідь чітка: «ничего у тебя нет, ты человек мнительный и себе болезни придумываешь».

Але самопочуття «не дуже», я подзвонив у Тернопіль, де двоюрідний брат Петро навчався в медінституті. Каже: «приїжджай до нас, я працюю на півставки в облтублікарні, тут тебе перевірять якнайсерйозніше». І – я пробув там у хірургічному відділенні три місяці. В палаті нас 10 чи й 11, чи не половина – з післяопераційними ускладненнями. Каверну в мене то бачать, то ні. Бацили ж Коха то знаходять, то ні. Виписали з рекомендацією – «у санаторій».

Колеги-фізики таку путівку в Ялту (санаторій їм Чехова, з 15 березня) дістали. Я встиг додрукувати кандидатську, переплести і завести «по дорозі» в Київський ун-т. У Ялті раптом – температура в мене до 39! Роблять (нарешті!) томографічне обстеження і виявляють каверну. Пробують «спіддути» - «дудки» (див. кн. «Іди вперед або вмирай», 2013 р., с. 104). Цікавим є хіба те, що і в Ялті, і згодом у Львові двоє лікарів сказали мені таке: «Без хірургічного втручання ти до 30-ти не доживеш!» А воно, з превеликої ласки Божої, може, і трічі по 30 сягну!...

Згодом було й таке: прихопило десь у підберер'ї, на пару (лабораторні) беру гарячу грілку, сиджу й непомітно втамовую біль.. Наступного дня таки пішов у лікарню (елітну, «бо професор»), кажу: «мабуть, камінчик застряг при виході з жовчного піхура». І чую: «Я даю голову на відріз, що в вас ніяких камінців нема». Дають «щось для контрасту», вранці крутять на рентгені, випив ще сирий жовток – нічого нема, і піхура не видно. Я й кажу: «Нічого дивного, нема в коня, нема в слона, нема і в Климишина». Прийшов у палату, і тут зразу – гірше, і температура раптово поза 39°. Кажуть (це – п'ятниця під вечір): «наша операційна на ремонті, то в понеділок перевеземо в обласну – треба видалити жовчний піхур».

Я дзвоню жінці «сідай на рахівський поїзд, доїдеш до Лозиціни, до лісника (довелося бути в нього, коли хворів товариш), він тобі дасть «зілля», звари і принеси». Вона так і

зробила, зварила на оливковій олії і під вечір я вже це мав. Треба пити по півчарки тричі на день? Я наливаю майже по повній, в неділю (а вже пожовтів!..) зранку, потім ще і ще. Під вечір спокійно лежу - і раптом «пеньк», наче щось обірвалося «там». А це камінчик проскочив... «У мене їх багато, а живу й працюю.. І вимагати в тої лікарки її «голову» не захотілося...

Бувало й таке: звалювався непритомним, звивав до того...

Але - сталося у квартирі. Досвідчений спец зробив електрокардіограму і каже: «треба шунтувати» котрусь там судину серця, боятися нема чого, при цьому помирає один із десяти». Я оцінив його гумор, і живу без шунтування 30 років!

У 1964 р. після кількатижневого перебування в туб лікарні потрапив у Ворохту в санаторій «Гірське повітря», щоб ... хоч що-небудь збагнути із загальної теорії відносності (студенти астрономи такого курсу не мали). Знадобилося згодом – коли взявся написати «Релятивістську астрономію»...

Та найцікавіше – ось це. Упродовж років славетний хірург І.Г.Балюк буквально «чавив» мене: «іди на резекцію верхівки лівої легені, бо та каверна – активна!». Я – «викручувався». Але восени 1977 р., перед народженням Олі, заходжу «по довідку, що здоровий». Він у рентген кабінеті, готується «до скопії». І в темряві... «за моє боягузтво» лаяв мене останніми словами! Та коли ми зустрілися... через 21 рік, він поплескав мене по плечу і сказав: «Іване Антоновичу! Як ви мудро зробили, що тоді від операції відмовилися»...

А «гроші сипляться з неба»

Хто не чув-не знав Степана Пушика?! Славного поета, а до того ж гумориста! Ото стоїть на тротуарі з кимсь, я йду напроти і вже здалека всі від нього дізнаються: «ось іде той, кому з неба гроші сипляться». Бо, мовляв нашкрывав щось про Сонце – і повен гаманець гонорару, написав про зорі – ще більше, «і так далі».

Здебільшого тут доводиться говорити про тих, хто «в тому іншому світі». І всі чули-знаємо приказку: «Про померлих або добре, або нічого». Я її ніколи не сприймав. Вона має звучати

так: «Про померлих правду або нічого». Інакше минуле ніколи, нікого та нічого не навчило б...

Отже, спочатку про гроші автора цих рядків. Так, були і то найбільше – від видавництва «Наука» (Москва), де тричі «йшла» «Астрономия наших дней», тричі «Календарь и хронология», двічі «Релятивистская астрономия». Як і мій Батько, я всі роки лічив кожна копійку. Висновок: тому що з огляду на «саме цю» хворобу, якої дехто аж дуже боявся (одна тьотя озвучувала на велике місто «А щоб він був здох раніше, ніж зайшов до моєї хати»), я навідріз відмовився перейти на кафедру загальної фізики ЛДУ після отримання мною диплома канд. н. Я сказав: «Так, тепер вважають, що я вилікуваний. Але хвороба ця підступна, може відновитися, і лікування іноді триває кілька місяців. Чи оплатять додаткове навантаження тим, хто буде моє тягти замість мене?» «Ні, статутом Вищої школи це не передбачене». «То вибачте, я перейти до Вас не можу». Два дні вмовляли мене і завідувач кафедри, і декан. Я не здався. Бо ніби знав: каверна моя вже розклеюється і попереду – довгі роки «нової романтики».

І тому, що я не перейшов на викладацьку роботу у 1962 р., а лише в 1974-му, також – що не брав участі в «господарських договірних темах», я втратив загалом понад 70 000 крб. Гонорарів отримав акурат удвічі менше. Тепер же публікуємо і підручники за свій рахунок – так що «подвоюємо втрачене» (не продавати ж ті кілька десятків отриманих «в рахунок нами авансованих» примірників, я їх, як у дарунок, передаю в інші навчальні заклади). При нагоді «вже там» я розкажу це і Степану Пушику..

Дива нашого книгодрукування...

Війни бувають усілякі. Але для себе зробив висновок: найважчою є війна із собою. Із втомою, з хворобами, навіть елементарна лінь іноді бере гору. З найближчими ж – у своїй хаті. І тоді якось не додумався пояснити: є крик ненависті і є крик розпачу. А це – зовсім різні речі. Бо в мене завжди йшлося про роботу над текстом тої чи іншої книжки. «А тут – тату, дай

те, знайди те і т.д.». «Зривався, що приховувати»...Мовляв, заходьте до мене, як до церкви, бо ж тут у важких муках народжуються думки...

У 60-х роках за планом роботи обсерваторії спостерігаю хромосферу Сонця у Брюховичах та продовжую розпочате в кандидатській. Міцним поштовхом» стало кровохаркання після затяжного кашлю влітку 77-го. З деякого переляку дзвоню бувшому керівникові кандидатської Самуїлу Ароновичу Каплану, який працював у Горькому. А він сказав: «Ваня, не думай о болезни, пиши диссертацию». Хто б із знайомих лікарів таке порадив (був у мене список 11-х, які померли у проміжку «півроку до захисту, півроку після захисту»... докторської). Я ж узяв слова С.А. за «дороговказ» - «і вперед»... Розпочав конкретну роботу над монографією «Ударні хвили в неоднорідних середовищах», і була думка: вийде з друку – подам на захист. Її навіть було включено в план Обсерваторії, а це вже – ніж біля горла!

А тут ще ... поїхав колега Петро Олійник до Києва, випадково зустрівся з Сергієм Плачиндою, який пожалівся: «Маємо вже рукопис «Цікава дендрологія» і якби ще «Цікава астрономія», ми б у видавництві «Молодь» створили редакцію науково-популярної літератури». Петро зразу – «ми зробимо, у нас є Климишин, йому це легко дається». Як і скільки хто з трьох співавторів написав, комусь я вже розповідав (мені довелося 9 розділів з 12). Але на початку роботи я повідомив С.П.: «Рукопис буде у вас 31-го березня о 2-й дня». Так і було. Переглядає С.П. його, що дві хвилини чую «ой, це чудово», «ой, це прекрасно». Тоді питаю: «а що буде далі?». Відповідь: «А ось бачите, у мене на столі 27 рукописів, ваш 28-й, буду читати в порядку черги».

Я – ледве не з плачем: «Та в них написано, що Іван любить Марічку, та він її любитиме і через два роки, у нас же найновіші дані з астрономії, і через рік книжку доведеться писати заново!!!» «Ну, такий порядок». Невдовзі С.П. відправили у «творчу відпустку», рукопис «Ц. а.» передали в Київську АО... Але ж на підставі перегляду при мені ред. висновок С.П. міг

написати!! Бо ж для «ловлі бліх» (помилочок і менших промахів) були б два чи й три рецензенти! А «бувший у руках редактора» рукопис міг стати *підставою для відкриття згаданої редакції!*

Зовсім випадково рукопис опинився у в-ві «Техніка». Книжка потрапила на виставку в Москві, її побачив зав. ред. Астрономічної літератури видавництва «Наука» І.Є.Рахлін і запропонував перевидати її російською. Однак Головний «там і тоді» акад. Л.І.Седов сказав: «Ну, нет, если автор чего то стоит, пусть пишет заново».

І я взявся писати ... «Астрономію наших днів», це у травні, а 20 січня рукопис був у в-ві. В намаганні описати процеси, що відбуваються в надрах зір, подати їх певне математичне обґрунтування я переобтяжив рукопис формулами. І... рецензент його за це буквально розгромив (і тоді, і тепер думаю – справедливо!)... І рецензію написав негативну...

Спересердя я подав заявку в Київську «Наукову думку» на книжку «Астрономія вчора і сьогодні». Відповідь: «давайте!». А московську рецензію я переслав С.А.Каплану. Цей зразу її – Й.С.Шкловському. І... була нова, позитивна рецензія, книжку включено в план в «Науке». А ще я обіцяв видавництву при ЛДУ «щось про календар». Тож у 69-му і 70-му вимордовував я себе «фундаментально» (аж до БК+!!) Але обійшлося...

І як приємно було почути згодом від Ігоря Калинця: «Коли у таборі мені було дуже важко, я читав Вашу книжку і на душі ставало легше».

Окрема сага – про підручник для школи. Він міг би бути!!!

Над ним я чорно мордувався влітку 1999 р., переписуючи майже кожне друге речення по чотири-шість разів (уже ніби й готовий текст першого й другого уроків я передруковував ще по двічі...). Але... у нашій славній Україні – не міг! Бо в тексті останнього уроку було «фатальне»: «людина вивчає світ, щоб врешті-решт збагнути, хто вона тут, на цій Землі, в чому її завдання і покликання. Тож для багатьох природодослідників привабливою була ідея Творця».

І це я написав не в часи Середньовіччя! А після того, як 18-го березня 1998 р. у виступі Президента Російської Академії наук **Юрія Осипова** на Всесвітньому Російському Народному Соборі

прозвучало ось таке: «Не випадково багато природодослідників і математиків, розпочавши свої дослідження як люди невіруючі, кожен своїм шляхом, по-різному, але приходили врешті решт до віри...». Думав Ю.Осипов і про ситуацію «навколо нас і глобальну, космічну»: «Можливо, що новий союз науки і християнства... допоможе здолати важкий період екологічної і морально-етичної кризи, в якій опинилася сучасна цивілізація»...

Ну, так могли сказати хіба «москалі», доблесним же українцям «усе це нібито був позавчорашній день»... Тож – «зарізали».

Про «Марію» Уласа Самчука

«Чи є Бог на світі?» і «Молитовник». Це - назви книжечок, які були в нашій хаті у вже далекому 1938-му і по яких тоді покалічений кіньми дід Василь учив мене грамоти. Були в нас і щорічні календарі «Червоної калини». Одного разу, читаючи календар на рік 37-й, дід Василь нахилився, і сльоза з його ока покотилася по обличчю та наче обпекла мою руку. Бо ж у тому далі тексті йшлося про трагедію 33-го «за Збручем»..

Про страхітливую драму, яку пережив наш народ, розповів **С.П.Пінчук** у післямові до книги **Уласа Самчука** «Марія» (К., 1991 р., її перше видання було в 1943 р.):

«... організований сталінсько-більшовицькою системою СРСР голодомор, що призвів до кількісного зменшення українців на одну п'яту – сучасні дослідники обчислюють кількість жертв порядком 7,5 – 8 мільйонів. Це була перша велика акція етноциду, спрямована саме проти українського народу...

Катастрофічна кількість загиблих від голоду - це лише один показник досягнутого кампанією етноциду результату. Другий, можливо, набагато жажливіший - це структурні психологічні зміни, що відбулися в становому хребті української нації, бо ж етноцидові були піддані всі - і ті, що померли, і ті, що залишилися в живих. Деформації психіки мертвих канули в небуття разом з їхніми виснаженими тілами. Зранена психіка живих при них же й залишилася на все життя, нікуди вони від

неї не ділися. Її ж вони передають своїм нащадкам, навіть тоді, коли б їм цього не хотілося».

Вдумаймося хоча б в ось ці рядки тексту: «Гнат вийшов в село.. і кликав людей...З понурих обдертих хат вилазили на весняне сонце опухлі, вилазили немічні, вилазили охлялі. Сходилися на нараду кістяки з розчухраними головами, вгрузлими безбарвними очима, вставали, ніби мертвяки з могил.. Серед них Гнат, кривий, висушений дідок.. «Слово моє, - казав він, - не для вас. Слово моє для мертвих і ненароджених. Слово моє прийдучим вікам. Затямте, ви, сини і дочки великої землі... Затямте гнані, принижені, затямте, витравлювані голодом, мором!.. Нема кінця нашому життю. Горе тобі, зневірений, горе тобі, виречений самого себе!.. Кажу вам правду велику: краще буде Содомові і Гоморрі в день страшного суду, ніж вам, що відреклися й плюнули на матір свою!..»

Таким же жахливим був для України і рік 1947-й (на щастя, лише в південних областях). Документально засвідчено, як одні своїх померлих від голоду хоронили, інші ж через кілька годин викопували покійника,... щоб з'їсти його...

Соціологи і психологи вже упродовж десятиліть з'ясовують, як той чи інший історичний досвід певного народу впливає на його розвиток – в цілому та на окремих його представників. Зокрема, **В.І.Огієнко - митрополит Іларіон** (1882 – 1972) дав таке визначення історичної травми як форми насильства, що створює спустошливий вплив на психіку, поведінку, пам'ять індивідів та їх груп:

«Історична травма – це реальна історична подія, яка несе загрозу безпеці, порядку, звичному порядку життя і самому життю...Наслідки історичної травми настільки руйнівні, що дестабілізують всю соціальну систему та торкаються усіх громадян та субгруп... Травма являється настільки великим шоком для спільноти, що вона більше не може ефективно існувати. Люди, які підпадають під вплив травми, не в змозі її ігнорувати і уникнути страху, злості, фізичних та психічних страждань. Частково це відчуття є результатом втрати смислу та

ідентичності, що відбувається, коли стирається межа між добром і злом, порядком і хаосом, священним і профанним».

Інший дослідник цієї проблеми, **К.Нордстром**, про це ж висловився так: «Люди бачили занадто багато війни, занадто багато насильства – і тепер війна йде в душах кожного з них. І... якщо не вигнати «внутрішню війну» з людських душ, то вона буде продовжуватися нескінченно: вона проникне в кожную сім'ю і погубить нас».

В тодішній країні «поголовного атеїзму» і попа, щоб відспівав, знайти було нелегко. До того ж якщо й підіймалися десь руки вгору, то, напевне, частіше з прокляттям... Бо – «Як таке жахіття міг допустити Бог, про якого кажуть, що Він – Милосердний?»

Тож як тут не згадати слова видатного італійського філософа і богослова, (як визнано, людини глибокої побожності) **Романо Гвардіні** (1885 – 1968) : «На страшному суді не будуть лише мене питати, я теж буду ставити питання, на яке ніяка книжка, навіть святе Письмо, жодна догма, жодне богослов'я, а також моє, не зможе дати відповіді: чому, Боже, до спасіння – жахливі обхідні шляхи, страждання невинних...?».

Про нашу мову і культуру

Нещодавно в інтерв'ю для газети «Експрес» (15 - 22 . 08.2019) видатний письменник Іван Дзюба сказав: «Сам Господь Бог не може з нами нічого зробити. Дивиться на нас і плаче». Що можна почути-прочитати страшнішого?

А як це було слухати (заховавшись за ліжко) такі розмови Діда Василя з сином-гімназистом Олексою та двома його товаришами – Захарком і Паньком?... А воно ж була ще одна тема розмов: як нищать нашу мову й культуру взагалі - «там», за Збручем...

Добірку таких матеріалів знайти неважко. Але вкрай цікаво почати «від протилежного». Узявши хоча б книжку **Н.І. Ульянова** “Происхождение украинского сепаратизма” (М., 1996). З неї дізнаємося, що Російська імперія була раєм на землі, що для українського самостійництва “оправдання нема”, що до

створення нашої мови народ наш не мав жодного “касательства”. Головне - в цій імперії не було ні для кого жодного пригнічення!

«*К чести граждан России*» куди більше правди є у книжці **М.К. Касьянова** “Двадцать три ступени вниз” (М., Мысль, 1978): ...«адміністрація Миколи II (бувші) ослаблення стала перекреслювати із різкістю, як ніколи раніше. І це був наступ на всі права національних меншин” (с. 176). Далі там же: “польська мова у самій Польщі була викреслена із програми шкіл, спочатку середніх, тоді початкової і, нарешті, вищих учбових закладів, включаючи Варшавський університет. Заборонялося в установах Царства Польського вживати польську мову...». Вдумайся – таке у ХХ ст.!! І це для такого гордого народу, як поляки?!

А ще: «І в Прибалтиці, як і в Польщі, придушення національного культурного життя, війна проти мови супроводжуються війною проти релігії (лютеранства)... Граф Протасов силою нав’язав православ’я десяткам тисяч естонців та латишів..., була практика насильницького відлучення дітей в “інородческіх” батьків з метою виховання їх ... у православному дусі...».

Подивуймося – коли це було? В часи полювання на відьом? Та ні, уже в освіченому ХХ столітті. Який же з цього наслідок? Ось приклад. У 1894 р. у Варшаві на Саксонській площі розпочато будівництво православного Александро-Невського собору, який мав би “свідчити про велич Господствующої Церкви в Русском Государстві”. У 1900 р. будівництво собору і 70-метрової, найбільшої у Варшаві дзвіниці було закінчене, 20 травня 1912 р. завершено оформлення його інтер’єру й освячено. А через 14 років (1926 р.) цю величну споруду стерто з лиця землі. Для цього підривникам було потрібно “здійснити близько 15 тисяч малих вибухів”.

А, може, все було б інакше, якби перед тим не заборонялася “ім їхня” рідна мова і якби не було тих розмов про торжество над “вашим нашого”, навіть припудреного хрестом? Як же

бракувало розуміння минушості *усього* тим заклятим великодержавним шовіністам (інакше не скажеш...).

Бажаючих довести, що наша мова “неповноцінна” і “створена штучно” було особливо багато навіть у ХХ ст. і є вони й до нинішнього дня, зокрема в «деяких» храмах. Бо тут не чують сказане апостолом Павлом: “Як багато є різних мов на світі – і жодна не без значення” (1 Кор: 14, 10). А ще: “У церкві волю п’ять слів зрозумілих сказати... аніж десять тисяч чужою мовою” (там же). Тим часом “дехто” домислює щозавгодно, щоб нашу чудову мову принизити! Ось, якщо вірити “Почаевському листку № 2”, використання нашої мови у богослужінні – це була б “демонстративна зневага до всього святого”. І задум її ввести – від “крайньої ненависті до Православ’я”. Это же надо – таке!!

Одним із важких ударів по нашій мові стали “Тези ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 16.11.1958 року – Про зміцнення відносин між школою і життям”, суть яких – надати право батькам вирішувати питання про мову навчання своїх дітей! Довело ж це до такого відомого зрештою стану (див. “Нові дні” № 453, листопад 1987 р.): “Ось кількість шкіл в окремих містах з відповідно українською (у), російською (р) та змішаною (зм) мовами навчання. У Вінниці: у – 10, р – 21, Донецьку: у – 0, р – 146, Луганську: у – 0, р – 60, зм – 1, у Запоріжжі: у – 1, р – 95, зм – 5, Дніпропетровську: у – 9, р – 125, зм – 6, у Сімферополі: у – 0, р – 33, зм – 0, Одесі: у – 3, р – 90, зм – 7, у Миколаєві: у – 0, р – 51, зм – 5, Харкові: у – 2, р – 156, зм – 3, у Херсоні: у – 5, р – 49, зм – 1, Чернігові: у – 0, р – 24, зм – 6, у Києві у – 34, р – 152, зм – 88. До того ж змішані фактично були російськомовними...

Ці матеріали за останні 30 років вже оприлюднені в безлічі джерел. Може, значно менше – висновків...

* * *

Так же гнітючим було співвідношення періодики, і виданих книг. За даними 5-го телеканалу навіть на 30.12.2012 р.: розмовних – 60% газет, 83% журналів, 88% книг. Хто із «донбасівців» нам, «українцям в Україні» тоді поспівчував?..

... Про ті огидні теревені, нібито українська мова ледве не придумана поляками чи австрійцями 150 років тому, згадуємо за

чаркою, читаючи хоча б книжку В.Белинського «Открытие Великороссии» (К., 2004). Бо знаємо: наша мова давня-прадавня. Але тут – не до чванства, а натяк на обов’язок перед Творцем: нам дано співучу мову, лагідний характер, тверезий по при все розум - то ж будьмо гідними Його дітьми!

Різало вухо оте обзивання ледве не всіх нас «фашистами». Бо ж є діти-внуки тих, кого вбили «у західній Україні» - учителів, лікарів, які приїхали сюди «зі сходу». Але (!) майже не згадують про те, що на цій території вже з середини 43-го року з’явилися групи «псевдобандерівців» (кагебістів), завданням яких і було - убивати, під іменем вояків УПА, усіх - крім перших секретарів райкомів і начальників міліції, тероризувати населення, особливо - «приїжджих». Таких груп тут було чи не 176 (!!). Детально про це розповів проф. В. Сергійчук у кн. «Гавруючи визвольний прапор» (К., 2006).

* *

Картину того, що буває, коли є намагання обійтись без Нього, відобразив, зокрема, російський письменник-страстотерпець **Олег Волков** (див. його кн. «Век надежд и крушений», М.–СП., 1989, с. 6-9, 429-430): «Над просторами Росії з її церквами й дзвіницями, які із століття в століття сьйвом хрестів і голосами дзвонів нагадували про високі духовні істини, що звали «підняти очі вгору» і думати про душу, про добрі справи, які пробуджували і в найбільш зашкарублених серцях голос совісті, люто й нещадно розігрались вітри, що розносили насіння жорстокості, яке відвертало від духовних пошуків і вимагало зречення від християнської моралі, від своїх батьків і традицій. Проповідувалися класова ненависть і неблаганність. Заохочувалися донос і зрада... Почалося занурення в безодню бездуховності, підточування і руйнування моральних підвалин суспільства.

Як небагато знадобилося років, щоб викорінити в людях звичку чи потребу вдивлятися в небо, знищити чи прибрати з дороги шукачів правди! Найміцніший новий порядок засновували міцно — на страху і демагогічних лозунгах, на реальних привілеях і благах для переможців та яничарів. І...

звучало над країною: «Розіпни його, розіпни!». Бо кожен мав стати співучасником розправи. Або її жертвою.

Совість та уявлення про гріх і гріховність стали відмерлими поняттями. Норми моралі замінили міліціонери...».

«Підірване господарство ще може бути відновлене розумними методами. Незрівнянно страшнішим є зруйноване моральне здоров'я нації, знецінені моральні критерії. Триваюча десятиліттями пропаганда, що була спрямована на викорінення принципів і норм, базованих на совісті, не могла не зруйнувати в народі саме поняття Добра і Зла. Проповідь примату матеріальних цінностей привела до заперечення духовних і нехтування ними. Звідси — неминуче здичавіння, бездуховність, утвердження вседозволеності, перетворення людей в егоїстичних істот, які втратили совість, стали нерозбірливими в засобах пошуку легкого життя без обмеження етичними і моральними нормами. Проросло карамазівське «все дозволене», яке практично стало готовністю не обмежувати себе нічим, співставляючи вчинки і поведінку лише з одним міркуванням: «Не попадатися!»...».

(І тут ...) «пияцтво прикрашає знегоди життя, приглушує критику, ослаблює людей, ними стає легше керувати, і тому влада споює народ. І він п'є огидно, без просипу. На вулицях столиці лише зрідка, і це — щастя, можна не зустріти розтерзаних... старших учнів і дідів. Непристойних, п'яних жінок. Біля крамниць, де продають вино, — черги від ранку... У нинішнього «самодержавія» спювання проходить гладко...».

І як тут не додати: хіба ця розпачлива картина і нашої також, ще недавньої, але і сьогоденної реальності не зобов'язує кожного, хто здатен мислити, не бути байдужим до цього божевільного танцю Зла? До його ж таки розгулу ще й тепер у кожному окремо взятому населеному пункті!..

Для «повноти ж картини» пригадаємо хіба таке з книги о.д. Андрея **Курасва** «Кто послал Блаватскую?» (М., 2000, с. 336): «Указание Ленина Дзержинскому (1.05.1919 р): «В соответствии с решением ВЦИК и Сов. Нар. Комиссаров необходимо как можно быстрее покончить с попами и религией. Попов надлежит

арестовувать как контрреволюционеров и саботажников, расстреливать беспощадно и повсеместно. И как можно больше. Церкви подлежат закрытию. Помещения храмов опечатывать и превращать в склады». Председатель ВЦИК Калинин, Председ. Сов. Нар. Комиссаров Ульянов (Ленин)»...

З праць Володимира Жаботинського (1880 – 1940, видатний ізраїльський філософ)

«Відповідно до наших поглядів, збереження індивідуального характеру нації є необхідна умова прогресу. Якщо навіть одна-єдина національна цілісність зникне у світі – ця втрата сама по собі гідна печалі усього людства і не варто шкодувати нічого заради запобігання такого нещастя.. «Націоналісти» - це ті, хто прагне зберегти свою національну сутність повік і за будь-яку ціну».

(«Лист про автономізм», 1904 р.)

«Звичайно, я анітрошки не сумніваюся в тому, що майбутнє приведе до найтіснішого зближення між різноманітними країнами і народами, Точно так само я анітрошки не сумніваюся в тому, що коли-небудь – і навіть, можливо, у найближчому майбутньому - люди прийдуть до взаємної угоди визнати якусь із мов людства міжнародною мовою. Міжнародною, але аж ніяк не всесвітньою. Це буде мова, призначена для спілкування між народами, але не більш того. Внутрішнє життя кожного народу буде виражати себе, як і раніш, за допомогою національної мови, яка буде продовжувати розвиватися і збагачуватися за своїми законами – у міру того, як буде духовно розвиватися самий народ. Це закон національної психіки.

Але мало того, що збереження неповторних національних особливостей представляється, із чисто позитивної точки зору, цілком необхідним, - воно вкрай бажано. Ми називаємо щасливу і багату ту країну, в якій ростуть і пальми, і кедри, і вишні, і дуби, в якій є і гори, і ліси, і озера; і, навпроти, ми називаємо бідну і злиденну природу тих країн, рослинність яких одноманітна... Ніколи жодна людина не бачила в монотонності

ідеалу вроди... І повною мірою все це відноситься до людства... Якби різниці між націями не були йому притаманні, то...їх варто було б придумати для того, щоб людський дух міг виявитися у всьому багатстві барв і відтінків»

(«Критика сіонізму», 1905 р.)

«Збереження національної сутності можливе тільки за умови збереження чистоти нації, а для цього нам необхідна власна територія, на якій ми будемо національною більшістю. А якщо Ви... запитаєте мене з жахом: «Виходить, Ви виступаєте за національну ізоляцію за будь-яку ціну?» - я відповім, що не варто жаяхатися від слів, і в тому числі від слова «ізоляція».

Поет, науковець, філософ – кожний, хто працює творчо, висловлюючи свою особистість, - має потребу в ізоляції, в самоті на час своєї роботи, коли він повинен замикатися в чотирьох стінах і не бачити жодної людини.

Адже цілком неможливо писати вірші або розробляти філософську систему при гомоні сторонніх розмов. Жодний утвір не проявиться на світ, якщо його творець не ізолюється від світу... Така ізоляція – просто громадянський обов'язок !

Але і нація теж повинна творити, національна духовна творчість – це кінцева мета існування кожного народу, якщо не заради творчості, - то заради чого йому існувати? І для здійснення цього призначення... народ потребує ізоляції... І якщо народ ще живий, він створить.. нові цінності: він не потаїть їх тільки для себе самого, але подасть на загальнолюдський стіл для загальної користі».

(«Лист про автономізм» 1904 р.)

Мовчанка буває вбивчою!!

Слова і вчинки героя тої чи іншої книжки або кінофільму можуть стати прикладом для сотень-тисяч читачів/глядачів. Міцно вкарбовуючись у пам'ять на роки, вони облагороджують людину або ж, навпаки, непомітно руйнують її психіку ...

Автор цих рядків із захопленням таки ще в школі прочитав книжку «Овід» англійки Етель Ліліан **Войнич** (1864 – 1960). Вона відома ще й тим, що перебуваючи у Львові 1895 р.,

познайомилася з Іваном Франком, перекладала вірші Тараса Шевченка. У 1887 – 1889 рр. жила в Росії, контактувала тут «з революційною молоддю, носила передачі політв'язням». Її життєпис, зокрема, є у газ/журн. «Історія» № 5 (56), 2019 р.

Головний герой книжки юнак Артур є позашлюбним сином священика (який згодом став кардиналом). Дізнавшись про це, Артур імітує свою загибель, багато років поневіряється за океаном і повертається покаліченим до невпізнання назад – «щоб убивати щурів», - боротися за звільнення Італії від австрійського гніту. В тюрмі, куди його запроторено, він наполягає на тому, щоб кардинал зрікся Бога і приєднався до них, повстанців, «убивати щурів». Кардинал відмовився, Артура розстріляли, і старий драматично над його тілом вигукнув «Де ти, Боже, тебе нема!»

Так відображено зміст і в фільмі «Овід» Ленінградської кіностудії 1955 р. У трисерійному к/ф 1980 р. (студія Довженка) антирелігійна нота «доведена до вищого звучання»...

У 60-х роках мин. ст. в Астрономічній обсерваторії ЛДУ працювали близько 10 молодих наукових співробітників та лаборантів, захопленню яких поезією, передусім Василя Симоненка (1935 – 1963), «не було меж». В травні 66-го ми, чотири учасники наукової конференції в Києві, зуміли побувати біля його могили в Черкасах, подумки помолились, прочитали декілька його пречудових віршів. До ночі ми вже були в Каневі біля могили Т.Шевченка (там і ночували)...

«Ударом обухом по голові» для мене стало те, що у 1988 р. потрапила до рук збірка «Поезії» (1984 р.), в якій є вірш «Прокляття». Зміст одного з підрозділів «Дідова відповідь Ісусові» такий: на Різдво до діда, в якого – три молоді сини, прийшов піп Гаврило з вимогою: «у мене нема дров, щоб палити в хаті, нехай твої сини зараз же їдуть до лісу і привезуть мені дровець». Дід, річ ясна, відмовився («на Різдво??») і піп його прокляв. Влітку якась пошесть, всі три сини вмирають, і піп відмовляється їх поховати. Мовляв, «хай спершу з'їдять по дрова, тоді поховаю їх». І дід ... після трьох днів відчаю «під полу взяв сокиру» та ... «за чуприну до хати попа волік», потім

біля могил кричав «немає на небі Бога!». Потім «на дровітню клав ікони й сокиру в лоби вганяв»...

Сьогодні могли б ми думати, що і в ті найбезглуздіші часи махрового атеїзму все ж не міг би знайтися піп, який би силував рубати дрова в день Різдва! Але ж – міг... Бо ж були такі (кагебісти під рясами попа...)! Хоч Симоненко про таке, може, й не знав! А, може, й знав?! Може, саме тому також вкрай м'якою є оцінка вірша Іваном Кошелівцем (1907 – 1999) у передмові до «Берега чекань» В.Симоненка (2-ге вид. К.,2001 р.): «Хоч у Симоненка є антирелігійні твори (поема «Прокляття», «Божественний пшик» як данина кесарю), я, поперше, не вірю у войовничий атеїзм цього поета, бо його поезія, а особливо щоденник переконують у протилежному» (с. 30). Головне: «ми знаємо, що серед нас не було і немає поета більшої громадської мужности, більшої рішучости, більшої безкомпромісности, ніж Василь Симоненко» (с.39).

Загалом же, думаю, усі із розумінням сприйняли повідомлення про те, що Православна Церква Київського Патріархату відмовилася освячувати пам'ятник В.Симоненку в Черкасах «через його богоборчий вірш «Прокляття» (8.01.2005 р. до 70-річчя від дня народження поета).

Але, напевне, це могло б (мало б?) супроводжуватися і таким: «Після відкриття пам'ятника у недалекому храмі УПЦ КП було відслужено панахиду за спокій душі Поета». Могло б?!

І хтось із отців духовних міг би нагадати *усім*, якими по своєму страшними були ті часи – часи обіцяного М.Хрущовим цілковитого знищення Церкви. Адже в середині 80-х мали по ТБ показати «последнего в СССР попа»! І, звичайно, не всі знали б, що цей піп, як і багато інших, усі роки носив під рясою мундир кагебіста. І «піп такої породи» справді міг зайти до діда в перший день Різдва та змушувати його послати синів по дрова...

Повернувшись із перепоховань замордованих більшовиками у Дем'яновому Лазу (29-го жовтня 1989 р.) і такого ж біля театру (3.12.89 р.), почувши розповіді про побачені в камерах відра, наповнені вирваними очима та відірваними в ув'язнених вухами, я викинув на смітник книжку Е.Войнич. Але також...

зняв зі стіни портрет В.Симоненка – щоб не нагадував зайвий раз оте «Прокляття». І сів писати брошури «Наука і релігія» та «Вчені знаходять Бога»...

«Бути у світі, але не від світу... і прийти до Нього, Творця, у білій одежі» – річ для людини вкрай важка. Але усвідомлення того, які вона має можливості, «щоб не збити з толку когось із цих малих», в кожного з нас повинно бути...

«Часи Симоненка» були особливо важкими для тих, хто намагався «тверезо осмислити нинішнє і заглянути в наше, як культурної спільноти, майбутнє» (та бути готовими потрапити років на 10 у Мордовію). Це мали розуміти ті, хто все ж повинен був відслужити панахиду за спокій душі Поета..

Про світогляд «взагалі»

Кожен із нас («ледве не з колиски») відчуває, що є *особистістю*. «Стрижнем» же особистості є *світогляд* – система поглядів, цінностей, ідеалів та переконань, які визначають: 1) загальне розуміння людиною навколишнього світу, 2) її життєву позицію і 3) програму її діяльності.

Починаючи з XVII ст., істотне значення у формуванні світогляду має *наука*. Бо ж узагальнене знання про навколишній світ допомагало пристосуватися до нього і вижити в ньому.

Водночас весь пройдений людством шлях доводить, що у формуванні людської особистості, у підтримуванні фізичного і психічного здоров'я кожної людини, людського суспільства в цілому **вирішальну** роль зіграла вся сукупність ідеалів, які визначала *релігія*. Вона була засобом збереження соціального зв'язку, збереження історичного обличчя народу, скріплюючим стрижнем його життя, вона, зрештою, була (і залишається!) суттю *душі народу*.

Це виразно підкреслив видатний російський учений **Ігор Шафаревич** (1923 - 2017): «Більшість етнографів згодні з тим, що основною причиною вимирання примітивних народів при їх зіткненні з сучасною цивілізацією було не фізичне винищення їх європейцями, не заразні хвороби, спиртні напої, а зруйнування

їхнього духовного світу, релігії і ритуалів, які прив'язували їх до життя».

Саме завдяки релігії людина почала прислухатися до свого внутрішнього голосу – до **совісті**, яка вказувала їй на різницю між добром і злом. Це завдяки релігії в людини виробилося поняття **зріха**. І вона намагалася уникати його тому, що боялася не кари людської, але кари Божої. Тим самим віра у могутнього Творця вносила упорядкованість у співжиття людей.

Завдяки релігії у процесі духовного зростання людини «в глибині її душі» формується своєрідна **моральна конституція**, тобто чітке розуміння того, “що є добром, а що злом”. Також – які засоби досягнення певної мети є прийнятними, якими шляхами їй дозволено «підійматися вгору», зростати духовно.

Прийнято говорити про три опори особистості в її моральному виборі: розум, волю і совість. **Розум** відрізняє добро від зла, **воля** спонукає до дії, **совість** забезпечує усвідомлення “наскільки ця дія узгоджується з моральною нормою”.

І сьогодні вже мало хто сумнівається в тому, що **в духовному зростанні людини наука здатна провести її усього лише до половини шляху, ще деяку його частину людину супроводжують мистецтво і філософія. Але решту (і, може, найбільш визначальну) частину шляху людина долає завдяки релігії.**

Вся «дотеперішня» історія науки – це хронологічний аналіз того «хто, коли і як відкрив той чи інший **закон** природи» (і часто це було справжнім подвигом). Але!! Як влучно зауважено в книжці Д. Гудінга і Дж. Леннокса «Людина та її світогляд» (Льв.. 2008. Т. 1, с. 241), «закони, що відкриваються нами, не можуть самі по собі бути **породжувальною причиною** явищ.

Пригадаймо, що і Ньютон у другому виданні своєї книжки не пояснив глибинну суть встановленого ним закону, обмежившись оцим: «гіпотез я не придумую»...

Повторимось: за допомогою законів Ньютона можна описати рух більярдної кулі, але куля починає рухатися лише тоді, коли гравець ударяє по ній кием. «Закони допомагають нам описати траєкторію руху більярдної кулі, якщо ми знаємо початкові

умови і якщо впевнені, що ніщо не вплине на цю траєкторію. Але закони неспроможні викликати рух кулі, не кажучи вже про те, щоб створити її. Закони нічого не можуть створити».

Інакше кажучи, «що з того, що встановлено певний закон, якщо не знаємо, які були початкові умови, що визначали масштаб та межі його реалізації».

Хто ж Він – Творець всіх і всього?

Віддавна було і є намагання «з'ясувати», *усвідомити* – хто Він – Творець усього. Що можемо про Нього сказати? І чого Він очікує від нас? До чого зобов'язує?

Думка багатьох найсерйозніших учених така. Він – Надінтелект, Великий Математик, Архітектор, Творець. Який задав початкові умови і закони, тобто програму появи і становлення, формування конкретних структур - розвитку усього навколишнього світу планет, зір і галактик. А ще - для появи на Землі життя. Тобто «у свій час» вдихнув в них енергію, завдяки якій це становлення й розвиток стали можливими.

Уявлення ж про Нього в різних народів неоднакове. Може, найоригінальніше - оте китайське: Бог-Творець подібний до струмка, що стікає з гір і живить ріки й озера. Приходять люди й набирають воду в посудини. В одних це оздоблені банки, в інших примітивні глеки. І кожен намагається довести, що лише вода з його посудини втамовує спрагу. Однак дехто воліє пити прямо зі струмка, ставши на коліна і зачерпуючи долонею воду з прохолодної течії....

У 1964 р. Папа **Павло VI** в Пасхальному посланні проголосив: «Кожна релігія несе в собі проблиски світла, які не слід ні зневажати, ні гасити... Кожна релігія є світанком віри і ми очікуємо з нею кращої заграви!»

В енцикліці ж "Відкупитель людини" (4 березня 1979 р.) Папа **Іван Павло II**, згадавши інші, нехристиянські релігії, зазначив: вони "також є плодом Духа Істини, який діє і за видимими межами містичного тіла Христового". Папа засвідчив "глибоку повагу до духовних цінностей, які в них містяться, а саме до примату духовного начала". Він

підкреслив: “релігії ці свідчать про те, що в одному напрямі, хоча й різними шляхами, рухаються надії людського духа, які проявляються у пошуках Бога”.

Наглядні докази Його величі маємо з *присутності в навколишньому світі краси* в усіх її розмаїтих формах (бо ж як сліпо-глухо-німа природа створить красу?). А ще – з наявного в глибинах нашого єства *почуття власної гідності*, устремління до добра...

Є переконання: це Творець дав людині здатність розрізняти, що таке добро і що – зло. Це Він вселив у її душу потяг до добра, краси і досконалості. Це Він дав їй, людині, усвідомлення того, що дорога «від звіра до неба» починається там, де людина виявляє самообмеження, яке може перерости в самозречення заради іншої людини, виявом чого є милосердя і співстраждання. І Він, Творець, вимагає від кожного: будьте у світі, але будьте «не від нього»! Тобто – ставте запити свого духа вище потреб тіла. І «прийдіть до Мене у білій одежі!».

Обдумуймо ці думки й аргументи!

Платон (427-347 р. до н. е.), давньогрецький філософ: «Незнання Бога є для держави найбільше з лих, і хто підриває релігію, той підриває разом із тим і основи суспільства».

Плутарх (бл. 46-126 р. н. е.), давньогрецький письменник: «Ви знайдете міста, не оточені стінами, які не мають ні літератури, ні палаців, ні монет, таких, які не знають, що таке театр, гімназії, але ви не знайдете такого міста, яке було би без Бога, яке б не знало клятви, молитви ні жертвоприношення; місто швидше може не мати під собою ґрунту, ніж залишатись без релігії».

Цицерон (106-43 р. до н. е.), давньоримський філософ і письменник: «Все рухається вперед релігією».

Джордж Вашингтон (1732-1799), перший президент США: «Віра, релігія і моральність — це необхідні опори усякого добробуту і ладу. Не є приятелем вітчизни той, хто підкопує ці підвалини людського щастя. Розум і досвід показують нам, що моральність без віри не може існувати».

Вольтер (1694-1778), французький філософ: «Атеїзм є дуже небезпечним чудовиськом в руках тих, хто управляє, як і в людей вчених, навіть якби їхнє життя було цілком моральним. Це тому, що з глибини свого кабінету вони можуть впливати на великих світу цього, ... атеїзм майже завжди фатальний для чесноти». І ще: «Строгий порядок і доцільність світу є водночас найпереконливішим доказом буття Божого; ніщо не захитає в мені цього переконання...» Нарешті: «Хто твердо вірує в Бога, який нагороджує чесноту і карає злочин, той здригнеться в момент, коли вже буде готовий убити невинну людину, і ніж випаде з його рук».

Г. С. Померанц (1918 – 2013), філософ: «Бо без обрядів, що возносять душу вгору, у житті утворюється прірва, в яку все валиться. А почуття порожнечі лише на деякий час заглушується вином, наркотиками, сексом. І недосвідчені душі, які ні разу не доторкнулись до святині, темними хмарами кружляють над духовними цвинтарями міст і сіл».

С. Л. Франк (1877-1950), російський філософ: «Епохи віри завжди є епохами творчості і припливу нових сил, епохи ж невірства — епохами занепаду, зубожіння і застою».

Поставивши питання «чи є Бог на світі?», людський розум вимагає конкретних аргументів для доведення істинності тези «так, Бог існує». І такі аргументи справді є, причому найвідоміших і найдавніших — два: космологічний і телеологічний.

Суть *космологічного* (від грецького «космос» — Всесвіт) аргументу чи не найкраще виклав **Наполеон Бонапарт** (1769-1821) такими словами: «Моя релігія проста: я дивлюся на Всесвіт і переконуюсь, що він не міг бути справою сліпого випадку, а створений якоюсь невідомою і всемогутньою істотою, яка настільки перевищує людину, наскільки Всесвіт перевищує наші найкращі машини».

А його земляк **Вольтер** те ж сказав дещо раніше: «Треба бути незрячим, щоб не бути осліпленим цією картиною, треба бути дурнем, щоб не визнавати її Творця, треба бути безумним, щоб перед Ним не схилитися».

У найзагальнішій формі космологічний аргумент зформулював філософ **Платон**: «Все, що виникло, потребує певної причини».

Справді, щоденний досвід переконує нас, що без причини ніде і нічого не діється. Мова ж іде про навколишній Всесвіт. Тому й логічно зробити висновок: Всесвіт створений Творцем, який перебуває «над», «поза» цим матеріальним світом.

Суть *телеологічного* (від грецького «телос» — мета) аргумента є зрозумілою із вже наведених раніше слів Ісаака **Ньютона**: «Чи ж було побудоване око без розуміння оптики, а вухо без знання акустики?» В іншому місці він висловився дещо інакше: «...Будова таких надзвичайно майстерних частин тварин, як очі, вуха, мозок, м'язи, серце та інші, також інстинкт звірів і комах, — все це не може бути витвором чого-небудь іншого, крім мудрости і мистецтва могутнього, вічно живого Діяча...»

А ось відповідь на питання: «Для чого існує краса у природі?» є в новелі Артура **Конан Дойля** (1859 – 1930) «Морська угода». Задивляючись на розквітлу троянду, герой цього твору Шерлок Холмс розмірковував так: «Мені здається, що своєю вірою в Божественне Провидіння ми зобов'язані квітам. Усе інше — наші здібності, наші бажання, наша їжа — необхідне нам передусім для існування. Але троянда нам дана понад усе. Запах і колір троянди прикрашають життя, а не є умовою для його існування. Лише Божественне Провидіння може бути джерелом прекрасного. Ось чому я й кажу: доки є квіти, людина може надіятися».

Згадаймо і слова римського філософа **Северина Боеція** (бл. 480-524): «Там, де це можливе, поєднуй віру з розумом».

Космологічний і телеологічний аргументи — це і є якраз чудове «застосування» розуму для укріплення віри в Творця!

Додамо й таке: «Прогрес астрономії помножує в наших душах хвалу Богові» (**Г. Галілей**). «Я бачив слід Божий у Його творінні, і що за сила скрізь, що за мудрість, що за невимовна досконалість!» (**К. Лінней**), «Чим більше я вивчаю природу, тим

більше зростає моє здивування й остовпіння перед ділами Творця» (Луї Пастер).

Як це перекликається з ось цим: «Бо Його невидиме.., власне Його вічна сила й Божество, думанням про твори стає видиме» (Рим. 1: 20).

Набувши певного життєвого досвіду, усвідомлюємо, що цей світ «у злі лежить» (1 Ів. 5: 19). Що далеко не кожна людина в ньому прагне «народитися згори» та підійматися «від звіра до неба» (**Василій Великий**). Що багатьох роз'їдають та пригнічують сумніви і такій людині легко стати на злочинний шлях і загинути. Тож, усвідомлюючи роль релігії як надійного засобу виховання моральності, ніхто з нас не повинен підштовхувати «простих і недосвідчених, які мов діти», до втрати ними віри! Щоб не помножувати зло у світі!

Бо ж сказано: «Хто спокусить одне з цих малих, що вірять, то краще б такому було, коли б жорно млинове на шию йому почепити, та й кинути в море!» (Мр. 9: 42).

Питання про «поєднання віри з розумом» нещодавно висвітлив нині вже покійний Папа **Іван Павло II** в енцикліці «Fides et Ratio» - Знання і віра («Про співвідношення віри і розуму», 14. 09. 1998 р.). Тут, передусім, у Передмові зазначено: «Віра і розум — ніби два крила, на яких людський дух підноситься до споглядання істини!». Що більше: «віра наказує, щоб її предмет був пізнаний за допомогою розуму; розум, сягаючи вершин своїх шукань, визнає, яким необхідним є те, що об'являє йому віра».

«Віра, дар Божий, хоч і не ґрунтується на розумі, але аж ніяк не може без нього обійтися; водночас розум бачить, що мусить опертися на віру, щоб відкрити горизонти, яких він власними силами досягти не може».

Такими ж конкретними є і думки фізиків, як ось:

Макс Планк, Нобелівський лауреат (премія 1918 р.): «Ми досягаємо межі, яку точна наука не в змозі переступити. Якими не є великими і знаменними успіхи науки, їй ніколи не вдасться зробити останній крок без того, щоб не опинитися в царині метафізики».

Вольфганг Паулі (Нобелівська премія 1945 р.): «Межі всіх природничо-наукових методів там, де з'являються питання про походження!»

Про конструктивну роль релігії в житті окремої людини і людських спільнот за останні два десятиліття сказано багато. Конкретно ми в Україні «на власній шкірі» переконалися у великій правді хоча б ось цих слів грека **Платона**: «Незнання Бога є для держави найбільшим лихом...», єврея **Айнштайна**: «Людство без релігії перебувало б у варварському стані свого розвитку». Грек же **Еврипід** за 500 років до н.е. сказав навіть таке: «Ти маєш духовну музику – то чого ж ти хворієш?!»

І таки задумаємось, чому ж це сказав філософ Платон таке: “Скоріше можна збудувати місто на хмарах, ніж управляти народом, який не має віри”. Як також Наполеон: “Народ, позбавлений віри, можна осоромити лише гарматами”. Чи Ф. Шіллер: “Загине держава, в якій занепала релігія”...

Св. **Василію Великому**, може, легко було сказати: турбуватися про земні блага – це носити воду решетом. Інший же святий – **Тома Аквінський** уточнив: «Щоб людина була добродісна, їй потрібен певний мінімум матеріальних благ». Про це й маємо щодня нагадувати владі (яку ми самі обрали).

Про глибинну суть християнства

Вона стає зрозумілою після усвідомлення слів св. **Василія Великого**: «Людина – це звір, якому звелено підійматися до неба». Тобто – зростати духовно.

«Але ж це таке важке, таке непосильне! Адже навколо - стільки спокус, так багато перешкод! Чи ж можу я їм якось протистояти?»

І тут на допомогу їй, людині, приходять Христос зі словами: «Так, ти згрішив (згрішила) слабка людино. *Але не впадай у розпач! Твій гріх Я взяв на Себе.* Ти ж, покаївшись, продовжуй рухатися - підійматися вгору! *До неба*»!!

Чи якийсь свій/чужий бог (у нас колись - Дажбог, Перун) скаже щось краще?? А в цьому ж таки – **головна суть християнства! Продумуймо це!!**

«В наш час» усі вже знають: вірувати в Бога чи ні – справа приватна. Тож - **в якого Бога вірують християни?**

Відповідь на це *питання* є у словах Літургії св. Івана Золотоустого: **«Бо Ти – Бог Несказаний, Недовідомий, Невидимий, Незбагнений і Всюди Присутній. Ти з небуття нас до існування привів...»** (їх стиха читає священник, коли після «Вірую» хор співає «Достойно...»).

Думки провідних російських учених

Проблему «Віри і знання: науки і техніки на грані тисячоліть» всебічно було розглянуто на Всесвітньому Російському Народному Соборі (18-20 березня 1998 р.). І я – автор декількох брошур на тему «Світ і життя в ньому» - наводив фрагменти виступів на ньому ряду провідних російських учених.

Ось, зокрема, слова академіка, Президента Російської Академії наук **Ю. С. Осипова:**

«/.../ необхідно відрізнити науку як раціональну пізнавальну діяльність від так званого наукового світогляду, який насправді наукою не є, але використовує науку, а також спирається на деякі філософські системи; найяскравіший приклад — це матеріалізм.

Проаналізувавши історію принаймні трьох із половиною століть, сьогодні можемо визнати: такий ексцентричний світогляд, що претендував на універсальність і заміну релігії, звичайно, не відбувся... Добре відомо, що в нехристиянських країнах наука в новоевропейському смислі взагалі ніде не виникла. І християнський імпульс мав різноманітний характер, що залежав від конкретної історичної ситуації...

Криза культури в Європі XVI-XVII стт. була глибокою системною кризою... /.../, на науку було покладено задачі явно релігійного порядку не лише створити за допомогою залежної від неї техніки рай на землі, а й цілковито змінити саму природу людини. До кінця нашого тисячоліття виявилось, що ці надії не справдилися. Саме тому людина нашого часу шукає шляхів до

храму, намагаючись при цьому зберегти і цінності науки, межі якої вона, річ ясна, тепер розуміє по-новому.

/І.../ сама наукова космологія сьогодні ставить проблеми, що співвідносяться із обговорюваними у традиційній теології питаннями про походження Всесвіту. Як кажуть, коло замкнулося і замкнулося дуже сильно. Не випадково багато природодослідників і математиків, розпочавши свої дослідження як люди невіруючі, кожен своїм шляхом, по-різному, але приходили врешті решт до віри, бо створення будь-якої стрункої наукової системи неминуче приводить до думки про існування, як кажуть у нашому середовищі, Абсолютного Буття...

...На світанку виникнення нової науки їй допоміг союз із християнством. Можливо, що новий союз науки і християнства, а в нашій Росії — Православ'я, допоможе здолати важкий період екологічної і морально-етичної кризи, в якій опинилася сучасна цивілізація».

Таким же змістовним був і виступ на Соборі Міністра Російської Федерації з науки і технологій **В. Є. Фортова**. Він, зокрема, сказав: «Доречно нагадати, що взагалі вся наука зародилася в Середні Віки в європейських університетах, які в ті часи були чисто релігійними установами. Їхньою метою було... забезпечити духовне, тілесне і соціальне процвітання людей... Саме під крилом релігії виникли перші наукові школи... У розумінні глибинної сутності явищ природи наука і релігія мають дуже багато спільного, хоча релігійні і наукові уявлення про світопорядок істотно відрізняються. При цьому принципово різними є їх методи і способи пізнання світу. Релігія визнає духовне наближення до істини через Одкровення, наука ж опирається на факти, отримані за допомогою теорії й експерименту».

І далі: «Крім пізнання навколишнього світу є інша, навіть важливіша задача збігу завдань науки і релігії. Це моральні закони, якими повинна керуватися наука і яких повинні дотримуватися наші вчені. Це заповіді, які були зформульовані дві тисячі років тому в Нагірній проповіді. Практика

тоталітарних режимів наглядно показала, до чого доводять спроби замінити ці заповіді на більш прагматичні і примітивні принципи... Я хотів би підкреслити і те, що лише матеріальні стимули ніколи не були і не будуть самодостатніми для національного успіху в будь-якій справі, зокрема в науці і техніці. Необхідна духовна мотивація, національна гордість і державний патріотизм. На жаль, в останні роки наше суспільство істотно розгубило ці почуття... Ми впритул наблизилися до тої межі, за якою настає втрата духовності, мети і сенсу життя. Тут ми пов'язуємо надію з нашою релігією. Без відновлення і відродження культури, частиною якої є наука, досягнути якихось серйозних успіхів в економіці ми не зможемо.

Наша Церква упродовж століть зберігала нам нашу історію. Вона зберегла поняття Вітчизни, ідею і образ Батьківщини. Гадаю, що Церква, яка завжди була надійною опорою патріотизму в Росії, сьогодні може і повинна впливати на суспільство... Зі свого боку, для науки і вчених важливо дбайливо, з повагою і розумінням відноситися до діяльності Церкви, співпрацювати з нею в моральному вихованні громадян...».

Своє вагоме слово сказав у передмові до підручника **Вертьянова С. Ю.** «Общая биология 10-11» /2-ге вид. М., 2006/, його редактор академік РАН, заслужений професор Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова, лауреат Державної премії РФ **Ю. П. Алтухов:** «Ми повертаємося до Бога, упродовж століття викресленого із нашого життя. Минуле атеїстичне століття вкрай згубно відобразилося на розвитку біології, ряду природничих наук і самої людини. На догоду вседовліючому матеріалізму положення гіпотези еволюції проголошувалися догматами, які суперечили науковим фактам. В умах поколінь Господа Бога замінив «всемогутній» природний добір.

Відповідальність за цю підміну значною мірою лежить і на вчених. Адже один із обов'язків науки — свідчити про правду;

відповідальність ученого вища, ніж лікаря: наслідки його дій можуть заторкувати долі мільйонів.

За останні 10 років мої уявлення про світ і людину зазнали докорінних змін і привели до твердого переконання про те, що наш світ — результат вищого творчого задуму. Складність, комплексність і саморегуляція у світі живого такі, що неминуче приходиш до висновку про наявність Плану — і, отже, місця для випадковості не залишається.

Я прийшов до висновку про існування Творця ще й тому, що праці моїх співробітників і мої власні роботи показали, що не лише походження людини, але навіть походження звичайних біологічних видів не може мати випадковий характер. Кожен вид строго оберігає свою унікальність. Його основні ознаки пов'язані не з поліморфізмом як дрібною розмінною монетою, якою вид розплачується за адаптацію до середовища, — найбільш життєво важливі властивості виду визначає мономорфна частина генома, яка лежить в основі видової унікальності: випадкові зміни у цих генах летальні. А отже, навколишній світ не може бути результатом природного добору.

Ретельне дослідження Святого Письма дає всі необхідні передумови для твердої віри. Таким чином, віра і об'єктивне наукове знання не суперечать одне одному — вони говорять про одне і те ж та доповнюють себе взаємно. Ми сподіваємося, що після тривалого відступництва від віри в житті суспільства знову візьме гору світогляд, заснований на християнстві, яке визначало формування європейської культури упродовж двох тисячоліть».

І ще – з наявного в Інтернеті інтерв'ю акад. Ю. С. **Осипова** «Куди іде наша наука?»: «Мене критикують за контакти з Церквою.. Але я вважаю, що такі контакти цілком природні, бо на проблеми слід дивитися ширше і глибше. Релігія – це величезний багатотисячний пласт культури... І є точки стикування між релігією і наукою. Історія православної церкви – проекція історії Росії...

Наука і релігія, їх співвідношення, їх розходження і взаємозв'язок – це одвічна тема дискусій. Віра і знання –

сильніша і гостріша тема. Чому це не обговорювати? У кожної людини є право мати в серці і голові щось.. І очевидно, що це цікаво. Річ ясна, на багато дечого слід дати відповіді, але ми їх дати не можемо. Та і ніколи не дамо, але, повторюю, в науки і релігії є багато спільних питань, якими ми із задоволенням займаємось як об'єктом наукових досліджень...»

Про таємниці «світу живого»

Важливим було і є питання про походження життя на нашій планеті. Тепер у більшості вчених вже немає сумніву в тому, що теорія еволюції не в змозі пояснити, як воно тут появилось. І відомий учений **Сарфаті** (США) зробив висновок: «живі організми мають неправдоподібно складні структури – на анатомічному, клітинному, молекулярному рівнях, - які, просто кажучи, не могли б функціонувати, якби вони були простішими. З цього зроблено висновок: усі ці структури – результат розумного задуму, а не еволюції»... Теорія еволюції будується на матеріалістичному світогляді. **Це – релігія, яка пишно вбирається в одезжі науки.**

Суть проблеми світу живого винятково чітко і вичерпно (!!)

розкрив **Стівен Мейєр** (США) у кінофільмі «Розкриваючи таємницю життя»: «Упродовж усього ХІХ століття вчені вважали, що існують два основні фактори – матерія та енергія. На початку ХХ століття з'явився третій наріжний камінь, з яким повинна рахуватися наука, – це **інформація**. Коли ми маємо справу з біологією століття інформації, виникає й міцніше розуміння того, що молекула ДНК є реальним доказом розуму, реальним доказом інтелекту. Це те, що може бути поясненим лише за допомогою уявлень про розумний задум».

І далі :«Відомо, що розумні істоти можуть створювати інформаційно насичені системи. Наші (взагалі людські) докази ґрунтуються не на тому, чого ми не знаємо, але на тому, що ми знаємо про причинно-наслідкову структуру світу. **Нам невідомі природні причини появи інформації. Цей процес не можна пояснити з матеріалістичної точки зору,** – у будь-якому разі це не природний добір, не процеси самоорганізації і не

випадковість. **Нам, однак, відомий один фактор, справді здатний породжувати інформацію, і цей фактор – розум.**

Тому, коли люди з наявності інформації в ДНК роблять висновок про наявність *задуму*, вони, з погляду історичної науки, доходять правильного й очевидного висновку. **Коли ми знаходимо інформаційно насичену систему в клітині, точніше, в молекулі ДНК, можемо зробити висновок, що вирішальну роль у появі такої системи відіграв розум».**

Це вкрай важливе питання частково обговорене нами у кн. «Астрономія: концепції...». Тут обмежимося (наче для того, щоб залякати допитливого) набором чисел, якими описують цю проблему «дивлячись у дзеркало».

Отже - декілька вже з'ясованих чисел. У тілі людини налічують близько 10^{27} атомів. Людина – це чітка допасованість 100 видів клітин, і загальне їх число сягає 10^{16} . У клітині $10^{12} - 10^{14}$ атомів, в молекулі ДНК їх близько 10^{10} .

Ще таке. Близько 0,5% клітин щодоби “виходять з ужитку” - демонтують самі себе, а це – 300 млрд. Як зазначив **Д. Раваліко** у книжці “Сотворення – не казка” (1984), “якщо їх вкласти одна за одною, вийде намисто довжиною 3000 км”.

В якості “будівельного матеріалу” для білків використовується 20 амінокислот (АК), хоча в природі їх є 200. Синтез одної молекули білка триває 3-4 секунди, так що наявні в людському організмі 17 кг білка поновлюються за 80 діб. Як кажуть, за своє життя людина оновлює увесь свій білок близько 200 разів.

Зазираючи ж у “сучасну” клітину, визнаємо: білок із 100 АК – “не для нас”. При середній молекулярній масі одної АК $\mu \approx 15$ отримуємо молекулярну масу такого білка усього 1500. Тим часом нижньою межею цієї характеристики вважається сполука з $\mu \approx 6000$, тоді як верхня сягає 2 000 000.

І далі: “Людське тіло, складене з 60 тисяч мільярдів живих клітин, з яких кожна є казково складна, – це одна жива галактика. Вона може себе розбудовувати, розпочинаючи з

одної лише клітини, на основі програми того всього, що має бути виконане; воно записане на стрічках ДНК, зібраних в одному керівному центрі. Той центр дбає про всі “плани будови”, щоб розпланувати будову різних органів, щоб координувати їхню діяльність та вводити в дію всю оту біологічну систему”.

Тож виникають дуже слушні питання: “Звідки така організованість взялася? Нині ми бачимо, що клітина сама себе розбудовує, використовуючи власні плани будови, власні технічні інформації та власну програму, яку записано на її стрічці ДНК. Звідки беруться оті “плани”, оті інформації, ота складна програма?... Невже можливо доказати, що цей твір надлюдської інтелігентності завдячується неінтелігентності, безглузду сліпому випадку?”. І, нарешті: “Відкриття ДНК було дошкульним ударом для тих, які визнають матеріалістичний атеїзм... ДНК є вершиною див природи. Матеріалістичне пояснення про самочинне виникнення життя є вершиною людського безумства”

Про що тут йдеться? А про те, що, обговорюючи фантастичну складність “Космосу живих форм” (зокрема – й окремої клітини), ми сьогодні усього лише з’ясовуємо дивовижну здатність клітини (живого організму в цілому) готувати, для себе ж, окремі “будівельні блоки” (типу “за ось цим рецептом, з цього місця в ДНК, виготовимо щепін”, “з цього – дерев’яну балку”). Однак ми все ще не маємо жодного уявлення про те, де і як записано “архітектурний план” організму (та й окремих його органів), не знаємо, як в окремій клітині (хоча в ній є всі хромосоми, вся ДНК) здійснюється установка на те, “ким їй, цій клітині бути”, “яке місце у цій світобудові зайняти”. Тобто, ми не знаємо, як тут здійснюється “блокування” одних “рецептів будівництва” і як “подається директива” на розбудову “саме цього і саме тут”!!! Це – *проблема формогенезу...*

Але навіть якщо в питанні формогенезу ніхто і нічого сьогодні сказати не може, то є інше – великі, справді космічні

числа у варіантах “монтажування” окремих блоків, необхідних для появи і подальшого самовідтворення конкретної клітини.

Краса троянди справді змушує поставити питання про Творця як джерело прекрасного. Але стократ дивніші, дивовижніші вияви Його мудрості ми «носимо з собою», в собі...

Біологи це формулюють як проблему *12-ти систем організму та їх функцій*. З наявних в Інтернеті матеріалів дізнаємось: «Весь організм людини умовно поділений на системи органів, об'єднаних за принципом здійснюваної роботи, функції. Ці системи названо анатомо-функціональними, їх в організмі людини дванадцять... Кожна система виконує ... певну функцію. Від якості її виконання залежить здоров'я людини в цілому. Якщо з якихось причин якась із систем ослаблена, то інші здатні перебрати частково на себе її функцію, допомогти їй відновитися» (!!...)

Ось перелік цих 12-ти систем: 1). Центральна нервова система (ЦНС). 2). Система органів дихання. 3). Система органів кровообігу. 4). С. органів кровотворення. 5). С. органів травлення – споживання, переробки, засвоєння й видалення продуктів життєдіяльності. 6). С. органів сечовиділення і шкіра – очистка організму. 7). Система репродуктивності – відтворення організму. 8). С. ендокринна - регуляції біоритму життя, основних процесів обміну речовин. 9). Кістково-м'язова С. – забезпечення структурності, функцій руху. 10). Лімфатична С. – здійснення очищення організму та знешкодження сторонніх факторів. 11). Імунна С. – забезпечення захисту організму від шкідливих і сторонніх факторів і 12). Периферійна нервова система – забезпечення перебігу процесів збудження і гальмування, передача команд ЦНС до робочих органів.

І кожен із органів людського тіла має дивовижно складну будову та й розміри, щоб належно «реалізувати» все те, до чого він призначений. Описане усе це в товстених монографіях та підручниках з анатомії, фізіології та психології людини. Окремо ж є ще й добірки книг про внутрішні хвороби й усілякі травматичні епізоди та як організм із ними бореться.

Нелегкою була б мова про те, наскільки жахає вся ця складність! Як і безнадійними є розмірковування на тему «чи може сліпо-глухо-німа природа створити хоча б одну із перелічених тут систем»? І все ж, навіть не підозріваючи про масштаби цієї складності, вже сотні років тому філософи і природознавці намагалися дати певне пояснення, а частіше – поставити питання «як же її пояснити?»...

Варто запам'ятати й ось це сказане Дені Дідро: «Очей і крил метелика досить, щоб роздавити безбожника»...

Окремо – про Гамова

Важливу роль у з'ясуванні «питання про живе» зіграли праці Джорджа Гамова (1904 – 1968) - нашого земляка-одесита, який багато років працював у США. Про нього і його праці розповів Ол. Рудяченко (див. Інтернет) – «читаймо!»

Тут зазначимо: Гамов «читав-вивчав» книгу Природи як зодчий, що повинен збудувати палац. Так, має бути дах, на якому – комин. Але передусім – потрібний фундамент і стіни, отже - камінь, цегла та інший дріб'язок. Так, є таємниця складних молекул, які є основою «живих форм». Але для їх «монтування» потрібен певний набір того, що звемо хімічними елементами. Вони «відображені» в таблиці Менделєєва. Але – «звідки вони взялися і чому навколо так багато гелію»? Основою відповідей на ці питання і є праці Гамова.

Отож він дійшов до висновку: основна частина наявного у природі гелію – це наслідок процесів, які відбувалися на «*дозоряній стадії*». Всебічний аналіз цього питання довів: 19/20 наявного гелію «породилося» при десятиох мільярдах градусів! Так розроблено *модель «гарячого Всесвіту»*. Звідси вже впливав не менш важливий висновок: перебуваючи у стані надвисокої температури, Всесвіт був заповнений високо частотними квантами (порціями енергії). При фантастично швидкому розширенні («роздуванні») вони ставали квантами все менших частот, і в наш час їх можна виявити в радіодіапазоні як *реліктове радіовипромінювання*. Його і відкрили у 1965 р. американські фізики **Арно Пензіас і Роберт Вільсон**.

Шар речовини (точніше – це сфера), в якому «народжувалися» ці кванти, перебуває, «з нашої точки зору», на фантастичній відстані понад 13 млрд. світлових років. А, що найголовніше, ця речовина «кипить», і тому від точки до точки небесної сфери інтенсивність випромінювання дещо інакша. Ці **флуктуації реліктового радіовипромінювання** вивчені за допомогою космічних апаратів.

А тепер «про життя». Буквально через рік після відкриття двоспиральної структури молекул ДНК, здійсненого американським біологом Джеймсом Ватсоном і британським біофізиком Френсісом Кріком, наш земляк зробив істотний внесок у становлення нової дисципліни – **молекулярної біології**. Він висунув обґрунтовану теорію про те, що ця молекула містить генетичний код, за допомогою якого життя і відтворює себе.

Цитуємо Ол. Рудяченка: «Саме Георгій Гамов одного дня зрозумів, що структура основних будівельних блоків клітини – білків, що складаються з 20 основних (природних) амінокислот, – повинна зашифруватися в послідовності з чотирьох можливих нуклеотидів, що входять до складу молекули ДНК. Це був тріумф генетики! Як це у нього вийшло? Природно.

Познайомившись з підсумками наукових досліджень сучасних біологів, фізик-теоретик тряхнув молодістю та поставив собі запитання: якщо в “азбуці життя” чотири букви, то як саме з них будуються “слова мови життя”?

Використавши математичний апарат, вчений висловив припущення про існування універсального коду з трилітерних слів, яких, за існування чотирилітерної азбуки, може бути чотири у кубі, тобто 64 слова. Отже, дослідникам залишалося експериментально виявити відповідність 64-х “слів мови життя” 20 амінокислотам, з яких будуються білки. Неймовірно, та в основних рисах ця теорія є і сьогодні загальноприйнятою».

Про «формулу Творця»

Це поняття придумали журналісти в березні 2008 р., дізнавшись про нагородження Темплтонівською премією (а це 1,6 млн. дол.) польського космолога (і теолога) Міхала Геллера

«За прогрес у дослідженнях в царині духовних реалій». Вони ж буквально змусили автора цих рядків уважно переглянути сторінки Довідників та підручників з фізики й математики в пошуках такого математичного співвідношення, яке найповніше відображало б «глибинну суть проблеми» (бо Геллер говорив *про всю сукупність математичних співвідношень*, що віддзеркалюють суть фізичних законів, якими описують будову і розвиток Всесвіту та його частин). Найдоступнішою і найпереконливішою, виявилася **формула для числа варіантів W** . Фактично її і мав на увазі Й.Шкловський (див.нижче).

Отримати її можна із найпростіших міркувань. Візьмемо декілька яблук (позначимо ці *об'єкти* літерою Я) і декілька груш (їх позначимо літерою Г) і будемо розкладати їх - спочатку по два, згодом по три *об'єкти* і т.д. У першому випадку їх можна розмістити так: Я-Я, Я-Г, Г-Я, Г-Г. Як бачимо, **варіантів** тут – 4 ($= 2 \times 2 = 2^2$ - два по два = два у квадраті). У другому маємо: Я-Я-Я, Я-Я-Г, Я-Г-Я, Г-Я-Я, Я-Г-Г, Г-Я-Г, Г-Г-Я, Г-Г-Г. Тепер - із 2-х *об'єктів* по 3 в *пакеті* – тобто **варіантів** вже 8 ($= 2 \times 2 \times 2 = 2^3$ – два в кубі).

І цього вже вистарчає, щоб записати узагальнену формулу для числа варіантів W . Кажемо: є N різних об'єктів (фруктів, літер, згодом буде мова про амінокислоти - АК), ми їх розміщуємо по t в одному «пакеті». Формула ж, яку автор цих рядків поспіхом назвав **формулою Творця**, має вигляд: $W = t^N$

«...і задачу Шкловського»

У книжці «Вселенная. Жизнь. Разум» (1962 р.), обговорюючи появу життя на планеті Земля, Й.С.Шкловський (1916 – 1985) зазначив: «Більш імовірно припустити, що яка-небудь мавпа, безладно тарабанячи по клавіатурі друкарської машинки, випадково надрукує 66-й сонет Шекспіра, ніж Природа зліпить одну молекулу ДНК (*дезоксирибонуклеїнову кислоту*),... яка до того ж може функціонувати лише за наявності певних білків-ферментів».

Зручно всівшись ввечері біля вогнища недалеко від Обсерваторії Естонської АН (Тиравере), учасники конференції

весело сприйняли окремі фрази його рукопису, але «до математики цієї задачі» не дійшли (як і я, випросивши «на хвилинку» рукопис). Та й сам автор книги тоді її ніде не записав – як очевидну.

Маючи формулу для числа варіантів, приглянемося до *заданої мавпи задачі* уважніше. Ось цей сонет у перекладі Дмитра Паламарчука (1914 - 1998) - страсотерпця, багаторічного в'язня ГУЛАГу:

Стомившись, вже смерті я благаю,
Бо скрізь нікчемність в розкоші сама,
І в злиднях честь доходить до одчаю,
І чистій вірності шляхів нема,
І силу неміч забива в кайдани,
І честь дівоча втоптана у бруд,
І почесні не тим, хто гідний шани,
І досконалості – ганебний суд.
І злу – добро поставлене в служниці,
І владою уярмлені митці,
І істину вважають за дурниці,
І гине хист в недоума в руці;
Стомившись тим, спокою прагну я,
Та вмерти не дає любов твоя.

В українському алфавіті – 33 літери, додамо ще паузу і кому (крапку) - це разом 35. Знаків у цьому сонеті загалом 440, тож $t = 35$, $N = 440$. І число варіантів «для мавпи» знаходимо, помноживши 35 на себе 440 разів. Так отримуємо число «одиниця, за якою 679 нулів». Якщо мавпа здійснює 10 ударів за секунду, а в році 31,56 млн. секунд, то на цю роботу їй довелося б затратити *1 й 670 нулів за нею років!*.. Це обчислення повинно бути своєрідним вступом до розгляду одного із найважливіших для всіх питань - як на Землі з'явилося життя.

Спочатку, услід за атеїстами, приймемо точку зору: Творця нема. Отже, за Його відсутності «сліпо-глухо-німа» природа (бо ж так?!), щоб змонтувати з окремих атомів будь-яку складнішу молекулярну «конструкцію», змушена *наосліп (!)* перебирати *всі можливі варіанти*. «Замовимо їй» найпростішу молекулу білка.

«Майже початковим матеріалом» для цього є *амінокислоти* (АК) - сполуки з 10 - 27 атомів водню (*H*), вуглецю (*C*), азоту (*N*) і кисню (*O*). З якихось причин природа, «маючи» 200 різних АК, використовує для побудови білків лише 20 зі ста тих, які «повертають площину поляризації вліво».

Максимально спрощуючи розповідь, скажемо: «для природи» ці 20 АК, за своїми можливостями формувати «ланцюжки», однаковісінькі. Вони мають «тіла» різної маси, але в них усіх тотожні за будовою «ліві руки» (тут - поєднання азоту з воднем), але й цілком однакові, проте по-своєму, «праві руки» (де поєднання вуглецю з киснем). І – висновок беззаперечний: «при монтуванні молекули білка у природи нема вибору. Є лише *необхідність перебирати всліпу усі можливі варіанти як рівноправні*». Кількість же цих варіантів $W (= m^N !)$ фантастично велика! Для їх обчислення множимо на себе кількість «використовуваних» АК (тобто $m = 20$) N разів, тобто стільки, скільки АК налічується в структурі конкретного білка.

Тут приймаємо, що *амінокислоти вже є!* «Але звідки?». *Їх же природа також мала б «змонтувати заздалегідь»...*

У відносно найлегшому випадку, коли білок складається із ста АК ($m = 100$), число варіантів сягає величини «одиниця і 130 нулів за нею». Атомів же для цього потрібно ще в 20 разів більше! У всьому ж доступному для спостережень Всесвіті астрономи налічували тоді лише «одиницю з 80 нулями за нею» атомів (!!!). І – висновок: «не з'явиться сама собою» у всьому доступному для спостережень Всесвіті навіть одна (!) молекула найпростішого білка.

Тоді ж видатний англійський астроном **Фред Хойл** (1915 – 2001) і зробив зрозумілий для всіх висновок: ***«Та не мучилася природа всліпу, бо Надінтелект наперед дав їй програму»***.

Дещо повторимо сказане у попередньому підрозділі: не має ще біологія відповідей на багато ***дуже важливих питань***. Зокрема, невідомо, де зберігається та як реалізовується «архітектурний план» побудови організму - як цілого, так і його окремих систем. Невідомим є принцип роботи «координацій - ного центру» клітини, який керує її спеціалізацією, тобто

визначає – бути їй елементом гемоглобіну чи кератину тощо. «Перебирання» усіх можливих варіантів, скажімо, «тексту спадковості» вимагає як надзвичайно великої кількості атомів (яка, повторимось, значно перевищує їхнє число в усьому спостережуваному Всесвіті), так і фантастично великих проміжків часу. Тож природа всліпу не в змозі творити, особливо ж (!) *кодувати* в молекулах ДНК (*дезоксирибонуклеїнової кислоти*) дивовижно складну інформацію (завдяки самореалізації якої можливе як життя певного організму, так і його *відтворення в наступних поколіннях*).

Про це, як вже згадано вище, чітко й переконливо висловився природодослідник *Стівен Мейєр*.

Про «наше календарне»

Ситуація: «Захід відзначає свято Різдва 25 грудня, Схід - 13-ма днями пізніше, у січні», одних дивує, інших дратує. Бо ж тут - проблема календарна: *від нього ведемо літочислення!*

Тож не дивно, що серед газетних публікацій регулярно з'являються тексти, які стосуються аж *п'ятьох* окремих питань: 1) «чи Ісус справді народився 25 грудня?», 2) «чи це сталося саме в році, який згодом і прийнято першим «нашої ери»? 3) «що за мудреці прийшли поклонитися Новонародженому, скільки їх було і яке світило вело їх зі Сходу аж до Вифлеєму»? 4) «скільки дітей убито за наказом царя Ірода?». Є ще й 5-те - питання «родоводів», яке дивує з двох поглядів: а) чому різниця в кількості поколінь «від Давида до Йосифа» сягає аж 15? (у Матвія їх 26, в Луки – 41): а ще: б) якщо Ісус не був сином Йосифа, то який смисл у всьому цьому?

Відповіді на ці питання навіть авторитетних особистостей як у газетних публікаціях, так і в поважних монографіях, зазвичай нечіткі. Тож доводиться згадувати слова, сказані апостолом **Павлом** у Посланні учневі Титу (3:9): «Безглуздох же питань, родоводів, спорів та суперечок про закон уникай, бо вони безкорисні і марні». Як і те вкрай важливе, написане ним в

іншому місці: «Буква убиває, а дух животворить» (2 Кор. 3: 6)! І тут, очевидно, доводиться враховувати декілька факторів:

а) *вплив певних астрологічних уявлень*, «сліди» яких міцно укріпилися хоча б у назвах днів тижня: неділя – «день Сонця» (Sonntag, Sunday), понеділок – «день Місяця» і т.д. – «усіма мовами Європи і багатьох народів Азії» ;

б) *зумисні вставки* з метою скомпрометувати зміст тексту;

в) *домисли переписувачів*, які особисто не були свідками описуваної події чи розмови, але які вставляли їх «із найкращими намірами»..

Щодо 1-го. Є твердження, за яким дату Різдва «суміщено» з моментом, коли - після закінчення польових робіт у найкоротші дні року (17 – 24 грудня) - римляни святкували Сатурналії на честь бога землеробства Сатурна. Цю заміну «поганського свята на християнське» здійснив у 350 р. папа Юлій I, відповідне рішення було прийнято на Третьому (Ефеському) Вселенському Соборі (431 р.).

Звертають увагу на метеорологічні умови в Палестині: у жовтні тут розпочиналася холодна дощова пора, у грудні ж навіть зі снігопадами. І пастухи заганяли свої отари до кошар, отже – не могли «жити в полі і вночі стерегти свої отари», як про це написав Лука (Лк. 2:8). Тож припущень щодо календарної дати Різдва упродовж багатьох століть (аж до XVIII ст.) було безліч – від жовтня до травня. Цю невизначеність із розумінням сприймав Папа Іван Павло II.

Можна уточнити: дата 25 грудня на початку н.е. була близькою до моменту зимового сонцестояння, точніше – дві доби після нього, тобто «нове Сонце саме тоді народилося»...

Щодо 2-го. Епоха (вихідна «точка») нашого літочислення - це 44-й рік правління Августа, 754-й рік від заснування Риму. Вона є *стовідсотково умовною*, і з цим згідні всі. Бо ж цар Ірод, при якому нібито народився Христос, помер чотирма роками раніше, це істориками доведено. Тому звичним уже стало

твердження, за яким Ісус Христос народився у 6-му (навіть у 7-му) році до н.е. (бо ж мала бути втеча в Єгипет, очікування смерті Ірода, повернення в Назарет).

Та, напевне, більш прийнятною є версія санкт-петербурзького вченого Владислава **Фролова**: в євангеліях йдеться про *іншого* Ірода – про Ірода Антипу, тетрарха, правителя Галілеї (4 р. до н.е. – 39 р. н.е.). І, напевне, найчіткіше прояснює цю календарну ситуацію рік смерті Івана Хрестителя. Адже з «Іудейських древностей» **Флавія** випливає, що Іродіада стала дружиною Ірода Антипи у 34 р. н. е. Стурбований тим, як народ сприймає слова Івана Хрестителя, Ірод у 35-му році садить його у фортецю і незабаром (на вимогу Іродіади) страчує. А через декілька місяців після хрещення в Йордані і страти Івана Хрестителя було розп'ято Ісуса Христа.

Що це відбулося саме в 36 р. н.е., за словами В.Фролова, свідчить «Самарянська хроніка». І про той же рік розп'яття Христа - 4-й рік 203-ї Олімпіади, посилаючись на грецького історика Флегона (II ст.), пише у своїй «Хроніці» Михайло Сірієць (XII ст.), Патріарх Антіохійський.

Отже, найімовірніше, ***перша Пасха випала на неділю 25 березня 36 р.***

Відповідно, за В.Фроловим, зміщується і рік народження Ісуса Христа. Так, в Євангелії від Луки є дві конкретні вказівки щодо цієї дати: 1) «за часів Ірода, царя Юдейського» (Лк. 1: 5) і 2) «..тими днями вийшов наказ від кесаря Августа переписати всю землю. Цей перепис перший відбувся тоді, коли владу над Сирією мав Квіріній ..» (Лк.2: 1 - 2). Як згадано вище, правителем Галілеї тоді був Ірод Антипа, ***якого також величали царем***, як це видно з Євангелій від Марка (6: 14, 22, 25,26, 27, 28) і від Матвія (14: 9).

Отже, Сульпіцій **Квіріній** (був легатом Сирії у 6 – 10 рр. н.е.) ***робив перепис*** та оцінку майна населення на підвладній йому території в Іудеї (яку перед тим було приєднано до складу римської провінції Сирії) ***у 6 – 7 рр.*** Так що насправді ***роком***

народження Христа є 6-й рік н.е. І цар Ірод був, «але не той», і дітей у Вифлеємі він не убивав.

Щодо 3-го – про «царів» (кажуть, доцільніше їх все ж називати мудрецами, астрологами), яких «зоря» привела на поклін до Новонародженого і які, поспілкувавшись з Іродом, підштовхнули його на важкий злочин – на убивство дітей у Вифлеємі. Вони нібито - «історичні особи, які жили на території Ірану». Там начебто віднайдено їхні тіла, які у XII ст. «невідомим чином перевезено в Німеччину», де вони й зберігаються «у золотому ковчезі з діамантами». Їх імена нібито Гаспар, Мельхіор та Бальтазар (щоправда, «у східній Церкві вважали, що цих мудреців було 12»). І ті «царі», як і «дохристиянські боги, іменами яких названо планети», стали «елементами європейської культури», конкретно в нас навіть «дійовими особами вертепів».

Про 4-те – убивство дітей у Вифлеємі за наказом Ірода. Як зазначив В.Фролов, зразу після смерті Ірода Великого в Рим прибуло посольство іудеїв у складі 50-ти чоловік. Імператору Августу були перераховані усі злочини, які вчинив Ірод за час свого правління в Іудеї, але в цьому переліку нема жодного слова про убивство немовлят у Вифлеємі! А воно ж, за його наказом, там нібито було убито, як зазначається у православних календарях, 14 000 дітей (щоправда, у католицьких джерелах мова йде про 20 – 25, у протестантських про «не більше дюжини»). Фактично ж, мабуть, «цей сюжет не є історичним фактом»... Як і мандрівка «царів», як і «зоря», яка їх вела. *Усе це гарна, охудожнена вставка.*

Щодо 5-го. Різниці в числі поколінь «від Давида до Христа» (а це $41 - 26 = 15$) відповідала б неоднозначність у часі на $15 \times 20 = 300$ років. До того ж є здивування: «чому в Матвія такий то син Давида, а в Луки - інший, наприкінці ж – різні імена батька Йосифа»? А головне: якщо Ісус – не син Йосифа, то навіщо ці родоводи? Пояснення в Примітках до «Нового Завіту», виданого з благословення кардинала Мирослава **Любачівського** (НЗ. Львів, 1994 р.), здаються

непереконливими. «Бо тут», мовляв (с. 11), «поняття родовід вживається не в біографічному, а в богословському значенні» (як це розуміти?). Як також (с. 663): «Ісусові родоводи... мають схематичний характер і повчальну мету... Обидва... підкреслюють Божий план» (??)

Насправді тут «на весь ріст» постає **проблема вставок**, питання про **спотворення первісних текстів євангелій**.

Про вставки, про таке втручання з метою їх спотворення говорив ще **Цельс** (I – II ст. н.е.): «вони (християни) безліч разів переробляють свої тексти»... Оригінали усіх новозавітних книг загинули, є лише копії з них – Синайський, Александрійський і Ватиканський кодекси, які датовані IV – V ст. н.е.

Є мова про вставки і в згаданому вище «Новому Завіті». Як ось, щодо глави 13 «Євангелії за Марком» (с.131): «Попередній і наступний тексти вказують ясно, що згодом цю главу додано». І далі (с. 229): «Четверте Євангеліє не дійшло до нас у первісній формі..»

Можна з впевненістю сказати: **вставки були. Було зловмисне втручання у первісні тексти**. Було створено і чи не 50 згаданих уже *апокрифів* – псевдоевангелій. З одного із них - із «Євангелія від Якова» маємо весь цикл Богородичних свят, хоча воно Церквою заборонене – надто багато там видумок...

Як вже бачимо з оприлюдненого С.-петербуржцем **Фроловим**, насправді **Христос народився при іншому Іроді – Антипі, тобто у 6-му році н.е.!** І, отже, ніякого вбивства дітей у Вифлеємі не було. Як і втечі св. Родини в Єгипет і т.д....

«На Страсті» ж при читанні священиком 1-го Євангелія чуємо: «... як сказав Я юдеям: куди Я йду, туди ви прибути не можете» (Ів.13: 33). Зринає питання: то ким же Він був?.. Не юдеєм?? Щось, здається, мало є пояснень від богословів...

У наш час отці духовні, як сіль землі і світло для світу (Мт.5: 13-14), повинні б прискіпливіше переглянути наявні тексти-пояснення. Не боячись якихось «схизм» чи навіть розколів. Бо ж істина понад усе!

.... Багатьом відоме ім'я Тіхамера **Тота** (1889 – 1939), священника (з 1911 р.), згодом католицького єпископа в Будапешті, автора кількох десятків книг, що перевидавалися багатьма мовами світу (зокрема, польською). Уважно вдивляючись у все, що бачить навколо себе, він з того чи сього побаченого/почутого зразу ж робив повчання на проповіді. Нам би такого??

Востаннє - «про своє»

Дізнавшись, що на 88-му вже році життя я цією брошурою фактично хочу попроситися з Читачами, мої друзі наполегливо порекомендували «оприлюднити» причину – чому я так часто згадував про Всесвітній Російський Народний Собор (1998 р.).

Отже: Була презентація книги «Вчені знаходять Бога» (05.2010). І – «чуємо»: «наш астроном вторгається в чуждую ему область біології (видимо полагаєся на свою мирову известность, делающую его непогрешимым, подобно римським папам)... (Он) действительно являлся в свое время ученым... (И) тот факт, что И.А. имел когда-то отношение к науке, только усугубляет его вину. По-научному это называется предательство. Когда «в неділю поважний у світі науковець ходить до сільської церкви,.. співаючи там замість дяка», когда он, вместо того, чтобы заниматься серьезными исследованиями в области газодинамики, начинает пользоваться своим научным авторитетом, чтоб доносить до неискушенной публики... давно опровергнутые аргументы креационистов, этим он предает разум...». Но .. «слишком уж большим спросом пользуются «ученые» такого сорта»...

Наприкінці цей автор написав: «Я вас всех ненавижу, спасенные святоши... Когда-нибудь вы ответите за то, что стало с моей страной, когда к власти в ней пришли «православные...»

Мій коментар може бути таким. Акурат 75 років тому почалася моя туберкульозна романтика.. Бували нестерпні затяжні болі в шлунку, де й дві виразки виявляли (спожив же я 5 кг ПАСКу, випив кілька пляшок хлористого кальцію – «те і те дуже корисне для шлунка», спробуйте!).

...У мене все життя своя романтика і світобачення. І я дякую Творцеві, що не став калікою, що 5-6 разів влітку міг зайти у свою сільську церкву. Це Вас ображає?? Це мене принижує?

«Страна ж» яка Ваша, така й наша. Не знаю, як Ви, я ж байдиків не бив. А попри все зумів «Історію астрономії» і Підручник для ВНЗ написати (вже ось третє видання є), й «Астрономічний енциклопедичний словник» зумів відредагувати. А ще «Календарь и хронология» в «Науке» виходила тричі (загальним тиражем 400 тис. прим.). Гонорарів за все – акурат половина того, що я втратив, сидячи на менш оплачуваних посадах. І горджуся тим, що за рахунок студента-аспіранта-пошукача я й горнятка кави не випив. Обійшлося...

Ще декілька абзаців з уже публікованого (частково – у співавторстві з психологом О.Климишин).

...Ведучи мову про «запити свого духа», стикаємося з поняттям духовність: «Духовність – це стан свідомості, заснований не на розумі, а на внутрішній суті людей. Духовність – це практика найвищих людських чеснот. Обов'язковою її складовою, фактично – рушієм, є високий рівень внутрішньої дисципліни! (Д.С.Соммер).

Він, Творець, поставив вимогу кожному: будьте у цьому світі, але будьте «не від нього»! Тобто – ставте запити свого духа вище потреб тіла. І – «прийдіть до Мене у білій одежі».

Так, ми покликані до життя саме в такий світ, де нікому не обіцяно безсмертя в наявній у нас «тілесній оболонці». Де нікому не обіцяно «залізне» здоров'я без легких недомагань чи важких хвороб. Де кожній людині «вділено» лише певний проміжок життя, який вона ще й, по своїй глупоті, може скоротити, отруюючи себе то алкоголем, то якимись наркотиками. А ще – може зробити його нецікавим для себе й для інших, ганяючись за нікчемними міражами й порушуючи загальноприйняті норми співжиття.

Як знаємо, «не можна служити двом панам... Богові й мамоні» (Лк. 16:13), тобто Богові й земному багатству... Повчальною щодо цього є розповідь про американського мільярдера Джона Рокфеллера у книжці Дейла Карнегі «Як заво-

йовувати друзів»:

«Свій перший мільйон доларів цей чоловік отримав у 33 роки, через десять років він – засновник найвеличнійшої у світі монополії, у 53 роки постійне нервово напруження зруйнувало його здоров'я і він уже схожий на мумію. «Він був найбагатшою людиною у світі, проте був змушений харчуватися гірше від найбіднішого із жебраків... Він втрачав здоровий глузд і його люто ненавиділи». Йому пророкували, що ось-ось помре, а він – дожив до 98! Як це сталося? Бо усвідомивши, «чого варті гроші в системі людських цінностей», змінив своє ставлення до них, щедро їх жертвуючи на розвиток освіти, медицини й науки. Він фактично заснував Чиказький університет. І – «ми можемо подякувати Рокфеллеру за чудо пеніциліну й десятки інших відкриттів», які він фінансував у галузі лікування туберкульозу й малярії, тифу й дифтерії тощо. Завдяки цьому заспокоївся, зникла безперервна нервова напруженість – «він став щасливою людиною»...

Описані євангелістом (Мт. 4:1-10) спокуси Ісуса Христа дияволом можна розглядати як своєрідний «натяк» на те, що кожна людина «у своїй пустелі» їх також має – і це *спокуси хлібом, славою і владою*. І, зокрема, - *«Великий гріх просити білого хліба, якщо тобі не шкодить чорний»* (Талмуд).

Тепер я, на 88-му році життя, щодня повторюю слова Івана Золотоустого: «Слава Богу за все. Амінь».

* * *

Додам ще фрагменти вірша **Володимира Самійленка** (1864 – 1925), що його дуже любив цитувати стрийко Олекса:

НА ПЕЧІ

(українська патріотична дума)

Хоч пролежав я цілий свій вік на печі,
Але завше я був патріотом, -
За Україну мою, чи то вдень, чи вночі,
Моє серце сповнялось клопотом.

Бо то піч не чужа - українська то піч,
І думки надиха мені рідні;
То мій Луг дорогий, Запорозька то Січ,
Тільки в форми прибралась вигідні...

На таємних думках і на мріях палких
Я роботу народну обмежу;
Та зате ж для добра земляків дорогих
Я без мрій і хвилини не влежу...

Ще стоїть Україна! Не вмерла вона
І вмирати не має охоти.
Кожна піч українська – фортеця міцна,
Там на чатах лежать патріоти...

* * *

Зміст

Матеріал Ганни Кичук (3), А диви: і до медалі дожив (14),
.Коли ескулапи жартують (18), А «гроші сипляться з неба»
(20), Дива нашого книгодрукування (21), Про «Марію» Уласа
Самчука (24), Про нашу мову і культуру (26), З праць Володи-
мира Жаботинського (31), Мовчанка буває вбивчою!(32), Про
світогляд «взагалі» (35), Хто ж Він – Творець всіх і всього?
(37), Обдумуймо ці думки й аргументи (38), Про глибинну суть
християнства (42), Думки провідних російських вчених (43),
Таємниці світу живого (47), Окремо про Гамова (51), Про
«формулу Творця» (53), «... і задачу Шкловського» (53), Про
наше календарне (56), Востаннє про своє (61).